ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 8 (1990)

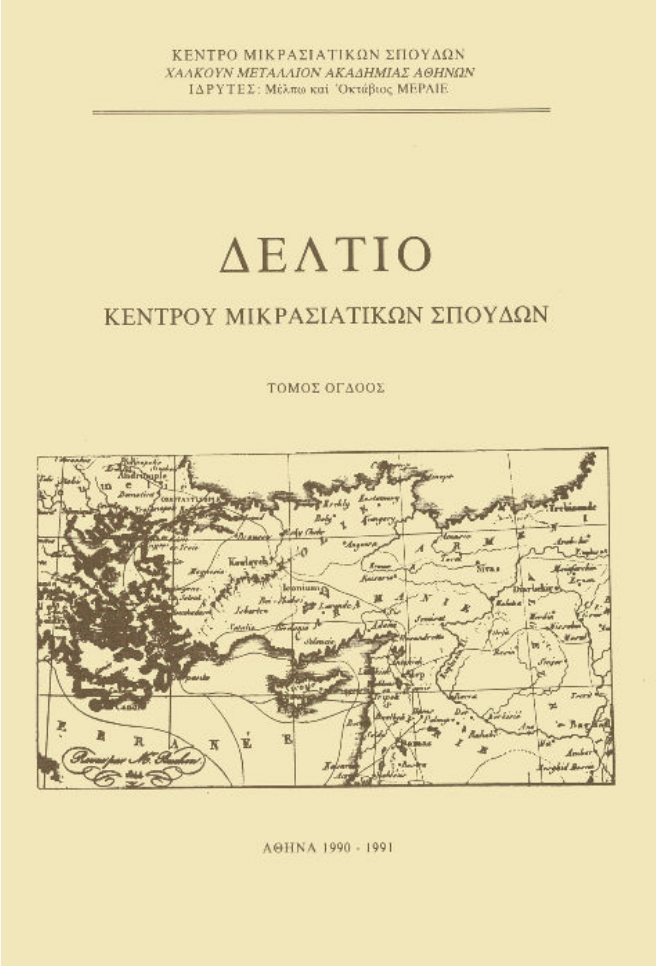

Ανατροπή ισορροπιών στα στενά: Η μυστική συμφωνία της Κωνσταντινουπόλεως του 1915

Δόμνα Βισβίζη-Δοντά

doi: 10.12681/deltiokms.235

Copyright © 2015, Δόμνα Βισβίζη-Δοντά

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βισβίζη-Δοντά Δ. (1990). Ανατροπή ισορροπιών στα στενά: Η μυστική συμφωνία της Κωνσταντινουπόλεως του 1915. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, *8*, 123–141. https://doi.org/10.12681/deltiokms.235

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** ΕΚΤ | **Πρόσβαση:** 12/10/2024 05:36:42

ΔΟΜΝΑ ΒΙΣΒΙΖΗ-ΔΟΝΤΑ

ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΩΝ ΣΤΑ ΣΤΕΝΑ: Η ΜΥΣΤΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ 1915

Τὸ 1915 συνομολογήθηκε ἡ πιὸ σημαντικὴ «μυστικὴ συμφωνία»[1] τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου μεταξὺ τῶν Συμμάχων, τῆς Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, γνωστὴ ὡς Συμφωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αὐτὴ ἱκανοποιοῦσε, τουλάχιστον στὰ χαρτιά, τὸ ἱστορικὸ ὄνειρο τῶν Τσάρων νὰ βροῦν διέξοδο στὴ Μεσόγειο Θάλασσα, μὲ πρῶτο σταθμὸ τὴν ἐγκατάστασή τους στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὰ Στενά. Ἦταν ἕνα κρυφὸ ὄνειρό τους στὸ περιθώριο τῆς Συνθήκης τοῦ 1856 ποὺ σφράγισε τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο. Ἀπὸ τότε, στὸ ζήτημα τῶν τουρκικῶν Στενῶν ἡ Ρωσία ἀκολούθησε μιὰ σταθερὴ πολιτικὴ γραμμή. Οἱ Ρῶσοι ἀπαιτοῦσαν ναυτικὸ μονοπώλιο στὸν Εὔξεινο Πόντο καὶ κατὰ κάποιο τρόπο αὐτὸ ἦταν λογικό. Ἡ ναυτικὴ ζωὴ τῆς Τσαρικῆς αὐτοκρατορίας συγκεντρωνόταν ἐκεῖ, ἀφοῦ οἱ ρωσικὲς ἀρκτικὲς ἀκτὲς ἦταν ἀποκλεισμένες ἀπὸ τοὺς πάγους πάνω ἀπὸ ἐννιὰ μῆνες τὸ χρόνο. Ἄλλωστε στὴ Νότια Ρωσία βρίσκονταν οἱ πλούσιες σιτοφόρες

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ:

Α.Υ.Ε.: Ἀρχεῖο Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Ἑλλάδος.

ΜΜΑΒ: Μουσεῖον Μπενάκη, Ἀρχεῖον Βενιζέλου.

Lapradelle...: A. de Lapradelle - L. Eisenmann - B. Mirkine - Guetzevitch - P. Renouvin, *Constantinople et les Détroits. Documents secrets de l'ancien Ministère des Affaires étrangères de Russie.* Μετάφραση τῆς σοβιετικῆς ἔκδοσης τοῦ Κομισαριάτου τοῦ Λαοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, ὑπὸ S. Volski, G. Gaussel καὶ V. Paris. Ἐπιμέλεια καὶ ὑπομνηματισμὸς τοῦ Georges Chklaver, Σειρά: *La Documentation Internationale*, τόμοι Α΄-Β΄, Παρίσι 1930.

1. Οἱ μυστικὲς διαπραγματεύσεις ἀποτελοῦν ἕνα σημαντικὸ κεφάλαιο τῆς πολιτικῆς ἱστορίας καὶ προκαλοῦν τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τῶν ἀνθρώπων. Οἱ συμφωνίες αὐτὲς συνομολογοῦνταν σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, ἀλλὰ στὴ διάρκεια τῶν πολέμων τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα ἀπέκτησαν τεράστια σημασία. Βέβαιο εἶναι ὡστόσο ὅτι οἱ ὑποσχέσεις ποὺ δίνονταν δὲν ἦταν δυνατὸν πάντοτε νὰ τηρηθοῦν, εἴτε διότι ἡ ἥττα τὶς συμπαρέσυρε μαζί της, εἴτε διότι ἡ νίκη δὲν σεβάστηκε τὶς ὑποσχέσεις ποὺ δόθηκαν σὲ στιγμὲς ἀγωνίας. Βλ. Guy Pedroncini, *Les négociations secrètes pendant la grande guerre*, Σειρά: *Questions d'histoire*, Παρίσι 1969.

γαῖες, τὸ βιομηχανικὸ λεκανοπέδιο τοῦ Ντόνετς καὶ τὰ λιμάνια ἐξαγωγῶν. Ὁ διάπλους ὅμως τοῦ Βοσπόρου καὶ τῶν Δαρδανελλίων ἦταν στὰ χέρια τοῦ Σουλτάνου, τὸν ὁποῖο ἡ Εὐρώπη ἐπόπτευε. Οἱ Ρῶσοι δὲν κρατοῦσαν ἀκόμα «τὰ κλειδιὰ τοῦ σπιτιοῦ». Διατηροῦσαν ὅμως ἀνενόχλητοι καὶ χωρὶς ἔξοδα τὸ ναυτικό τους μονοπώλιο, ἐφόσον οἱ Τοῦρκοι φρόντιζαν νὰ μένουν ἀνοικτὰ χωρὶς ἐξαίρεση τὰ Στενὰ στὰ ἐμπορικὰ πλοῖα.

Τὸ σκηνικὸ ὅμως ἄλλαξε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατὰ τὸν Ἰταλοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1911-1912, ἀποκαλύφθηκε πλήρως ἡ ἀδυναμία τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας νὰ ἐπιζήσει. Οἱ Τοῦρκοι ἔκλεισαν τὸ πέρασμα τῶν Δαρδανελλίων γιὰ δύο βδομάδες, προλαμβάνοντας ἐνδεχόμενη ἐπίθεση τῆς Ἰταλίας γιὰ τὸν ἀνεφοδιασμό της σὲ πετρέλαιο. Ἔτσι φάνηκε σὲ ὅλες τὶς διαστάσεις τί σήμαινε γιὰ τοὺς Ρώσους νὰ μὴν κρατοῦν τὰ κλειδιὰ τοῦ διαύλου αὐτοῦ. Μὲ τὸ κλείσιμο τῶν Στενῶν δημιουργήθηκε σοβαρότατη οἰκονομικὴ κρίση στὴ Ρωσία. Τὸ ἐξαγωγικό της ἐμπόριο ξαφνικὰ ἀποτελματώθηκε. Ἐπρόκειτο γιὰ τὴν ἐξαγωγὴ τοῦ ἐνενήντα τοῖς ἑκατὸ τῆς παραγωγῆς σιταριοῦ καὶ τοῦ πενήντα τοῖς ἑκατὸ τοῦ ὑπολοίπου ἐμπορίου της (σιδήρου καὶ ἄνθρακος κυρίως). Στερήθηκε παράλληλα τὸν εἰσαγόμενο βιομηχανικὸ ἐξοπλισμό, ἀπαραίτητο τὴ στιγμὴ ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση στὴν Οὐκρανία βρισκόταν σὲ πλήρη ἀκμή. Πουθενὰ ἀλλοῦ στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατία ἡ Ρωσία, ἀντίθετα μὲ τὶς ἄλλες Μεγάλες εὐρωπαϊκὲς Δυνάμεις, δὲν εἶχε συμφέροντα — οὔτε διεξήγαγε ἐμπόριο μὲ τὴν Τουρκία, οὔτε εἶχε ἐπενδύσει στὸ Δημόσιο Ὀθωμανικὸ Χρέος, οὔτε σὲ ὁποιαδήποτε ἐκμετάλλευση σιδηροδρόμων. Τὰ συμφέροντά της ἐπικεντρώνονταν στὴν ἐλεύθερη ἐμπορικὴ διακίνηση ἀπὸ καὶ πρὸς τὴ Μεσόγειο: ὁ ἔλεγχος τῶν Στενῶν ἦταν θέμα ἐπιβίωσης.

Ἐνῶ ἀκόμα ἡ Τουρκία βρισκόταν σὲ πόλεμο μὲ τὴν Ἰταλία, ὁ Τσάρος Νικόλαος Β΄ προώθησε τὴ σύμπηξη βαλκανικῆς συμμαχίας ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου, ποὺ θὰ τὸν ὁδηγοῦσε, ὅπως ἤλπιζε, στὸν ἔλεγχο τῶν Στενῶν. Δὲν ὑπολόγισε ὅμως πὼς τὰ μέλη τῆς βαλκανικῆς συμμαχίας σχεδίαζαν, τὸ καθένα χωριστά, νὰ κερδίσουν ὄχι μόνον τὴ Θεσσαλονίκη ἀλλὰ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη. Πάντως οἱ Ρῶσοι, ἀπὸ τὴν πλευρά τους, ἄφηναν νὰ ἐννοηθεῖ στοὺς διπλωματικοὺς κύκλους τῆς Πετρούπολης ὅτι «στὸν Βόσπορο μπορεῖ νὰ κάθεται μόνον ὁ Τοῦρκος ἢ ὁ Ρῶσος»[2]. Αὐτὸ τὸ ἄφηναν νὰ κυκλοφορεῖ γιὰ νὰ τὸ ἀκοῦνε οἱ Βούλγαροι ἀλλὰ πιὸ πολὺ οἱ Ἕλληνες. Δὲν πρόφθασαν ὅμως καλὰ καλὰ νὰ τὸ δηλώσουν καὶ σχεδὸν ταυτόχρονα μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ πρώτου Βαλκανικοῦ πολέμου, στὶς 20 Ὀκτωβρίου 1912, οἱ Ἕλληνες κατέλαβαν τὰ νησιὰ τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ τέσσερα, Σαμοθράκη, Λῆμνος, Τένεδος καὶ Ἴμβρος, ἤλεγχαν τὴν εἴσοδο τῶν Στενῶν. Ἡ Ἑλλάδα ἀπέκτησε τότε σημαντικὴ πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ θέση στὴν περιοχή,

2. Α.Υ.Ε./1912/Α/5, ἀρ. 34273, τηλεγράφημα, Ψύχας πρὸς Βενιζέλο, Πετρούπολη, 6/19 Νοεμβρίου 1912.

συμπληρώνοντας τὴν οἰκονομική της θέση, ποὺ εἶχε ἤδη ἀποκτήσει μὲ τὴν ἑλληνοτουρκικὴ ἐμπορικὴ συνθήκη τῆς Κάλιτζας τοῦ 1855 καὶ τῶν Ἀθηνῶν τοῦ 1903. Ἔκπληκτες οἱ Μεγάλες Δυνάμεις μὲ τὴν ἀναπάντεχη ἀλλαγὴ στὸ χάρτη τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ποὺ ἐπέφερε ὁ πρῶτος Βαλκανικὸς πόλεμος, ἐπενέβησαν γιὰ νὰ ἀποφασίσουν τὴν τύχη τῶν νησιῶν.

Ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις μόνον ἡ Ρωσία ἦταν ἐκείνη ποὺ πρότεινε συγκεκριμένη λύση: τὰ νησιὰ στὴν εἴσοδο τῶν Δαρδανελλίων ἔπρεπε νὰ ἀποδοθοῦν στὴν Τουρκία καὶ τὰ ὑπόλοιπα στὴν Ἑλλάδα[3]. Οἱ μὴ μεσογειακὲς Δυνάμεις δὲν ἦταν ὅλες σύμφωνες νὰ διατηρήσουν οἱ Ἕλληνες τὰ νησιά[4]. Ἡ Βρετανία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Αὐστρία δὲν εἶχαν ἀντίρρηση, εἶχε ὅμως ἡ Γερμανία. Ἂν καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Κάιζερ Γουλιέλμου Β΄ ἦταν γενικὰ φιλελληνικὴ ἀποβλέποντας στὸ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἑλληνικὴ φιλία μέσω τοῦ γαμβροῦ του Κωνσταντίνου, στὸ ζήτημα τῶν τεσσάρων νησιῶν ὑποστήριζε τὴν Τουρκία. Στὰ Στενὰ ὁ Κάιζερ ἤθελε ἰσχυρὴ Τουρκία. Ἡ στάση αὐτὴ τῆς Γερμανίας εἶχε ἐπιπτώσεις στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Ἐνβὲρ Πασὰς καὶ οἱ Νεότουρκοι, ποὺ πῆραν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους μὲ τὸ πραξικόπημα στὶς 23 Ἰανουαρίου 1913, στράφηκαν τώρα πρὸς τὸν Κάιζερ. Ὁ φιλογερμανισμὸς τῶν Τούρκων προμήνυε πὼς τὰ ρωσικὰ συμφέροντα στὴν περιοχὴ κινδύνευαν καὶ ἀπὸ τὴ Γερμανία. Οἱ Ρῶσοι τότε ὁδηγήθηκαν στὴ σκέψη νὰ σκληρύνουν τὴ στάση τους στὸ ζήτημα. Πρὸς στιγμὴν σκέφθηκε ὁ Τσάρος νὰ ἀπειλήσει μὲ χωριστὴ πράξη ὁδηγώντας τὸ στόλο τοῦ Εὐξείνου Πόντου μπρὸς στὴν Κωνσταντινούπολη. Σίγουρα μιὰ τέτοια ρωσικὴ κίνηση θὰ ἐξελισσόταν σὲ παγκόσμιο πόλεμο. Ἄφησε λοιπὸν κατὰ μέρος τὸ σχέδιο αὐτὸ καὶ περιορίστηκε στὴ συμμετοχή τους στὶς διπλωματικὲς κινήσεις τῶν Δυνάμεων. Ἡ δυσαρέσκεια ὅμως τῶν Ρώσων ἐπαυξήθηκε μὲ τὴ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου τῆς 10ης Αὐγούστου 1913, ποὺ σφράγισε τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, ἐπειδὴ δὲν περιέλαβε τὸ ζήτημα τῶν νησιῶν τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου. Τὰ νησιὰ ἔμειναν ὑπὸ ἑλληνικὴ κατοχή, καὶ οἱ Δυνάμεις βάσει τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου τῆς 13ης/30ῆς Μαΐου 1913, θὰ καθόριζαν ἀργότερα τὴν τύχη τους. Οἱ Ρῶσοι τὸ θεώρησαν ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἐξάπλωσης τῶν Ἑλλήνων στὰ Στενὰ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τὴ σιωπηρὴ συναίνεση τῆς Βρετανίας. Ἦταν πλέον οἱ Ἕλληνες οἱ ἀνταγωνιστές τους στὴν περιοχή.

Ὁ Βενιζέλος πίεζε στὸ μεταξὺ γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ καθεστῶτος τῶν νησιῶν. Τελικά, σὲ ταυτόσημη διακοίνωση τῶν Δυνάμεων (μὲ συμμετοχὴ τῆς Ρωσίας) πρὸς τὴν Τουρκία καὶ τὴν Ἑλλάδα, τῆς 13ης-14ης Φεβρουαρίου 1914, τὰ νησιὰ ἔπρεπε νὰ δοθοῦν στὴν Ἑλλάδα ἐκτὸς ἀπὸ τήν Ἴμβρο, Τένε-

---

3. Α.Υ.Ε./1912/Α/5, ἀρ. 35821, τηλεγράφημα, Ψύχας πρὸς Βενιζέλο, Πετρούπολη, 25 Νοεμβρίου/8 Δεκεμβρίου 1912.

4. Βλ. γιὰ τὶς λεπτομέρειες Domna Dontas, *Greece and Turkey. The Regime of the Straits, Lemnos and Samothrace*, Ἀθήνα 1987, σ. 26.

δο καὶ τὸ Καστελλόριζο, τὰ ὁποῖα θὰ ἀποδίδονταν στὴν Τουρκία γιὰ στρατηγικοὺς λόγους[5]. Πάλι ὅμως τὸ ζήτημα ἔμεινε σὲ ἐκκρεμότητα, ἐφόσον ἡ τελικὴ πράξη δὲν πρόφθασε νὰ ὑπογραφεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τοῦ Μεγάλου Πολέμου, ὁ ὁποῖος ἦρθε νὰ ἀνατρέψει τὶς ἰσορροπίες στὴν περιοχή. Οἱ Τοῦρκοι ἔγιναν ἐκούσιοι αἰχμάλωτοι. Ὁποιεσδήποτε καὶ ἂν ἦταν οἱ σχέσεις τους μὲ τὶς ἄλλες Δυνάμεις, ἡ πολιτική τους περιστρεφόταν γύρω ἀπὸ τὴ Ρωσία μὲ ἀνάμικτα αἰσθήματα φόβου καὶ μίσους. Τώρα ὑπέθεσαν ὅτι ἡ τελικὴ ἀπόφαση ἦταν ἐπὶ θύραις: ἢ θὰ κατέστρεφαν τὴ ρωσικὴ δύναμη στὸν Εὔξεινο Πόντο, ἢ ἡ Ρωσία θὰ κατέστρεφε αὐτούς. Ἡ Γερμανία, ἀπὸ τὴν πλευρά της, τοὺς πρόσφερε συμμαχία ποὺ θὰ διατηροῦσε τὴν ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας τους. Μὲ συγκεχυμένες σκέψεις καὶ ὑπολογισμοὺς ὑπερέβαλαν τὴ ρωσικὴ καὶ τὴ γερμανικὴ δύναμη. Ἔτσι ὁδηγήθηκαν νὰ ὑπογράψουν, στὶς 2 Αὐγούστου 1914, συμμαχία μὲ τὴ Γερμανία ἐναντίον τῆς Ρωσίας καί, παρὰ τὶς διεθνεῖς πράξεις, νὰ ἐπιτρέψουν σὲ δύο γερμανικὰ καταδρομικά, τὸ «Γκαῖμπεν» καὶ τὸ «Μπρέσλαου», τὰ ὁποῖα εἶχαν διαφύγει τῆς προσοχῆς τοῦ βρετανικοῦ στόλου στὴ Μεσόγειο, νὰ βροῦν καταφύγιο στὴ Θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ. Ἀπὸ ἐκεῖ προστάτευαν μὲ τὰ κανόνια τους τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ ἀδικαιολόγητη καὶ ἐσφαλμένη αὐτὴ εἴσοδος τῆς Τουρκίας στὴν εὐρωπαϊκὴ σύρραξη συμπαρέσυρε καὶ τὴν τύχη τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Σουλτάνων. Ὅμως καὶ ἡ Αὐτοκρατορία τῶν Τσάρων ἔπαυσε βαθμηδὸν νὰ εἶναι μεγάλη δύναμη: τὸ ζήτημα τῶν Στενῶν διαδραμάτισε πρωταρχικὸ ρόλο.

Τὰ στραμμένα πρὸς τὸν Εὔξεινο Πόντο κανόνια τῶν γερμανικῶν καταδρομικῶν ἀναστάτωσαν τὸν Τσάρο. Χωρὶς ἀργοπορία ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Σέργιος Σαζόνωφ, ἔκανε στὴν Τουρκία τὶς πιὸ ἐξωφρενικὲς προτάσεις μὲ ἀντάλλαγμα τὴν οὐδετερότητά της: ἐγγύηση γιὰ τὴν ἐδαφικὴ ἀκεραιότητά της, ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικὰ ἐδάφη στὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου, παραχωρήσεις στοὺς γερμανικοὺς σιδηροδρόμους, ἀκόμα καὶ τὴν κατάργηση τῶν Διομολογήσεων. Οἱ δύο ἑταῖροι τῆς Ρωσίας, ἡ Βρετανία καὶ ἡ Γαλλία, κατεπλάγησαν μὲ τὶς προσφορὲς αὐτές. Ἐντούτοις οἱ Τοῦρκοι ἔμειναν ὄχι μόνον ἀσυγκίνητοι ἀλλὰ καί, στὶς 26 Σεπτεμβρίου, ἔκλεισαν τὰ Στενά. Ἡ κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε ἦταν ἐκρηκτικὴ γιὰ τὴ Ρωσία. Δὲν μποροῦσε νὰ ἐφοδιαστεῖ ἀπὸ τοὺς συμμάχους της μὲ πολεμικὸ ὑλικὸ ποὺ τόσο εἶχε ἀνάγκη, οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ στείλει τὸ σιτάρι της στὶς ἀγορές τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ ζωή της ἔμοιαζε νὰ ἀπειλεῖται σοβαρὰ ὅσο οἱ Γερμανοὶ εἶχαν ἐλεύθερη ἐπικοινωνία μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη[6]. Οἱ ρῶσοι στρα-

5. *Ὅ.π.*, σσ. 26-28.

6. Ἡ Ρωσία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς εἰρηνικῆς περιόδου προμηθευόταν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό, κυρίως ἀπὸ τὴ Γερμανία (τὴ μεγάλη ἀντίπαλο τῆς Βρετανίας στὸν οἰκονομικὸ τομέα), χημικὰ προϊόντα, μηχανικὸ ἐξοπλισμὸ γιὰ τὴ βιομηχανία της καὶ μεταλλεύματα γιὰ τὴν κατασκευὴ ὅπλων. Μὲ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου, ἡ γερμανικὴ ἀγορὰ δὲν τῆς προμήθευε πλέον μηχανές. Γιὰ

τιωτικοὶ τοῦ ἀνατολικοῦ μετώπου ὑπὸ τὸν Μεγάλο Δούκα Νικόλαο ὑποστήριξαν τότε πῶς δὲν εἶχαν τίποτα νὰ κερδίσουν ἂν συνέτριβαν τὴ Γερμανία. Ὁ ἔλεγχος τῶν Στενῶν θὰ ἦταν γιὰ τὴ Ρωσία τὸ μόνο τίμημα γιὰ τὸ ὁποῖο ἄξιζε νὰ πολεμήσουν[7]. Ἦταν «τὸ ξύπνημα τοῦ βυζαντινοῦ ὀνείρου» τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης. Στὶς 31 Ὀκτωβρίου 1914 οἱ Σύμμαχοι διέκοψαν τὶς σχέσεις τους μὲ τὴν Τουρκία. Ἀπὸ τὴν ἐπομένη ἤδη, ὁ Ζαζόνωφ δήλωσε στοὺς Βρετανοὺς ὅτι ἡ παρέμβαση τῆς Τουρκίας στὸν πόλεμο προσέθεσε στὴν «ἡμερησία διάταξη» τὸ ζήτημα τῶν Στενῶν. Ἀπὸ δῶ ἀκριβῶς γίνεται συγκεκριμένη, σταθερὴ καὶ διάφανη ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ στὸ πρόβλημα σὲ σχέση μὲ τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποία ὡστόσο οἱ Βρετανοὶ ἔβλεπαν ὡς σύμμαχο στὴν περιοχὴ καὶ κατὰ γῆ καὶ ἰδίως κατὰ θάλασσα.

Οἱ Βρετανοὶ δέχθηκαν μὲ εὐχαρίστηση τὴ ρωσικὴ πρόκληση. Ὁ Γεώργιος Ε΄ καὶ ὁ πρωθυπουργός του Σὲρ Ἔντουαρτ Γκρέυ διαβεβαίωσαν τοὺς Ρώσους, στὶς 13 Νοεμβρίου 1915, ὅτι, ἐφόσον ἡ Γερμανία ἡττηθεῖ, ἡ τύχη τῶν Στενῶν καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης θὰ ἀποφασιζόταν σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσίας[8]: ἦταν πλήρης ἡ μεταστροφὴ τῆς βρετανικῆς πολιτικῆς[9]. Οἱ πολύπλοκες ἐξελίξεις τοῦ πολέμου ὑποχρέωσαν τοὺς Βρετανοὺς νὰ παραμερίσουν τὶς ἀντιρρήσεις τους γιὰ ρωσικὸ ἔλεγχο τῶν Στενῶν. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά, ἔπρεπε νὰ διατηρήσουν στὸν πόλεμο τοὺς Ρώσους, διότι ὁ ἰσχυρὸς πολιτικός τους Κόμης Βίττε προωθοῦσε σχέδια εἰρήνης μὲ τοὺς Γερμανούς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἤθελαν ὑποστήριξη γιὰ νὰ σταθεροποιήσουν τὴ θέση τους στὴ Μέση Ἀνατολὴ προσαρτώντας τὴν Αἴγυπτο, τώρα ποὺ ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία εἶχε προσχωρήσει στὸ ἐχθρικὸ στρατόπεδο[10]. Οἱ Ρῶσοι, ἀπὸ τήν πλευρά τους, εἶχαν ζωντανὸ στὴ μνήμη τους τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ 1912 ὁ Γκρέυ ἤθελε, ἐφόσον ἡ Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία διαμελιζόταν, νὰ ἀνακηρυχθεῖ ἡ Κωνσταντινούπολη ἐλεύθερη πόλη. Ἦταν μιὰ λύση ἐντελῶς ἀπαράδεκτη γιὰ τοὺς Ρώσους, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες, ἐγκατεστημένοι πλέον στὴ Λῆμνο, δηλαδὴ στὴν εἴσοδο τῶν Δαρδανελλίων, ζητοῦσαν τώρα νὰ γίνουν κυρίαρχοι στὴν περιοχή. Τὴ θεώρηση τοῦ ὅλου ζητήματος ἀπὸ οἰκονομικῆς, στρατηγικῆς καὶ πολιτικῆς ἀπόψεως περιέλαβε σὲ μνημόνιο, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1914, ὁ ὑποδευθυντὴς πολιτικῶν ὑποθέσεων τοῦ

τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα τοῦ πολέμου, τὸ πιὸ σημαντικὸ ἔργο εἶναι J. T. Shotwell, *Economic and Social History of the World War*, Νέα Ὑόρκη 1922 κ. ἑξ. (126 τόμοι). Τὰ συγγράμματα σχετικὰ μὲ τὴν οἰκονομία τοῦ πολέμου γιὰ καθεμία ἀπὸ τὶς Μεγάλες Δυνάμεις ἀναφέρουν συχνὰ πολὺ χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία τῶν διεθνῶν σχέσεων.

7. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. V.

8. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. XXI, XXIII καὶ XXIV.

9. Γιὰ τὶς λεπτομέρειες τῆς συμφωνίας τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1914 βλ. C. Jay Smith, Jr., «Great Britain and the 1914-1915 Straits Agreement with Russia: The British Promise of November 1914», *American Historical Review*, 70/4 (1965), σσ. 1015-1034.

10. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. XXV.

ρωσικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Νικόλαος Μπαζίλι. Ὁ Μπαζίλι τόνισε δύο κυρίως στόχους τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς: ὁ πρῶτος στόχος ἦταν ἡ ἄμεση ἐγκατάσταση τῆς Ρωσίας στὸν Βόσπορο, στὰ Δαρδανέλλια καὶ στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, Τένεδο, Ἴμβρο, Λῆμνο καὶ Σαμοθράκη, ὁ δὲ ρωσικὸς ἔλεγχος νὰ ἁπλώνεται ἀπὸ τὸν Εὔξεινο Πόντο ἕως τὴ Μεσόγειο, ὥστε νὰ σχηματίζεται ἕνα ὀχυρωμένο θαλάσσιο μέτωπο. Ἂν ὅμως ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀποκτήσει ἡ Ρωσία τὴ Λῆμνο καὶ τὴ Σαμοθράκη θὰ δεχόταν τὴν κατοχὴ τῶν νησιῶν αὐτῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ποὺ τὰ κατεῖχε ἤδη, ἀλλὰ ἀφοπλισμένα. Ὡστόσο ὁ Μπαζίλι θεωροῦσε ὅτι δυνητικὰ θὰ μειωνόταν ἡ στρατηγικὴ σημασία τῆς Λήμνου μὲ τὴ διάνοιξη διώρυγος ἐγκαρσίως τῆς χερσονήσου τῆς Καλλίπολης, ἀπὸ τὸν Κόλπο τοῦ Ξηροῦ στὴ Θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ[11]. Ὁ δεύτερος στόχος ἦταν νὰ ἀπορρίψει ἡ Ρωσία τὴ διεθνοποίηση τῆς περιοχῆς. Ἡ διεθνοποίηση σήμαινε τὴν κατεδάφιση τῶν ὀχυρώσεων καὶ ἑπομένως τὰ Στενὰ θὰ ἦταν στὸ ἔλεος τοῦ κράτους ποὺ διέθετε τὴν κυριαρχία τῶν θαλασσῶν, εἴτε ἦταν μιὰ μεγάλη δύναμη, δηλαδὴ ἡ Βρετανία, εἴτε ἦταν μιὰ μικρότερη μεσογειακὴ δύναμη, δηλαδὴ ἡ Ἑλλάδα. Πάντως ἡ Ρωσία θεωροῦσε πολὺ πιὸ ἐπικίνδυνη στὸ ρόλο αὐτὸ τὴν Ἑλλάδα, περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ μείνουν τὰ Στενὰ καὶ τὰ νησιὰ στὴν Τουρκία[12].

Πῶς ὅμως θὰ πραγματοποιοῦνταν ἡ ἐγκατάσταση τῆς Ρωσίας στὰ Στενά, ἀφοῦ ὁ ἀρχιστράτηγος Μέγας Δούκας Νικόλαος δὲν εἶχε ἀρκετὲς διαθέσιμες δυνάμεις γιὰ ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῆς Τουρκίας; Στὶς 2 Ἰανουαρίου 1915, ἐγκαινίασε πραξικοπηματικὰ τὸ ζήτημα τῶν Στενῶν μὲ τὶς δυτικὲς Δυνάμεις, ζητώντας ἀπὸ τοὺς Βρετανοὺς νὰ προβοῦν σὲ στρατιωτικὸ ἢ ναυτικὸ ἀντιπερισπασμὸ κάπου στὴν Τουρκία, γιὰ νὰ ἀνακουφιστοῦν τὰ πιεζόμενα ρωσικὰ στρατεύματα στὸ μέτωπο τοῦ Καυκάσου. Ὁ κίνδυνος ὅμως στὸν Καύκασο ἦταν περισσότερο φανταστικὸς παρὰ πραγματικός. Οἱ Ρῶσοι εἶχαν ἀπέναντί τους ἕναν ἀνοργάνωτο τουρκικὸ στρατό, ἂν καὶ ὁ Ἐνβὲρ Πασάς, στὴν οὐσία ἡ τουρκικὴ κυβέρνηση, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὶς παντουρκικὲς καὶ πανισλαμικὲς ἰδέες του, ὀνειρευόταν τὴν ἐπέκταση τῆς Τουρκίας μέχρι τὶς Ἰνδίες. Ἦταν ὅμως ἕνα ἀπατηλὸ ὄνειρο, ποὺ διαλύθηκε δραματικά, στὶς 4 Ἰανουαρίου 1915, ὅταν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπέστη ἀπὸ τοὺς Ρώσους στὸν Καύκασο, στὸ Σαρυκαμίς, τὴ μεγαλύτερη ἥττα τοῦ πολέμου. Ὁ Μέγας Δούκας Νικόλαος ὅμως παρέλειψε νὰ εἰδοποιήσει γιὰ τὴ νίκη του τοὺς Βρετανούς, οἱ ὁποῖοι τοῦ εἶχαν ὑποσχεθεῖ τὴν ὑποστήριξή τους[13]. Ἦταν μᾶλλον πολιτι-

---

11. Τὸ σχέδιο αὐτὸ προτάθηκε πάλι τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1922, ἀλλὰ αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ἐπιτελεῖο τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἕβρου, ὅταν ὁ Πάγκαλος ἀπεῖλησε τοὺς Τούρκους μὲ νέο πόλεμο καὶ εἶχε ἀνάγκη ἄμεσης πρόσβασης στὴ θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ, γιὰ νὰ φθάσει στὴν Κωνσταντινούπολη.

12. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. ΙΙ.

13. Lynn H. Curtright, *Muddle, Indecision and Setback. British Policy and the Balkan States, August 1914 to the Inception of the Dardanelles Campaign*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 81-82.

κὸς ἐλιγμός, ἐπιθυμώντας νὰ ἀνοίξουν οἱ Σύμμαχοι μέτωπο στὰ Στενά, ἐφόσον ὁ ἴδιος δὲν μποροῦσε νὰ τὸ πραγματοποιήσει μὲ τὴ δύναμη τῶν ὅπλων γιὰ νὰ μὴν ἐξασθενήσει τὸ κύριο μέτωπο ἐναντίον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Τὸ πιὸ σημαντικὸ ἦταν νὰ ὑποχρεώσει τὸν διστακτικὸ καὶ ἀναποφάσιστο, ὅπως τὸν νόμιζε, ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Τσάρου νὰ ἐγκαινιάσει διπλωματικὲς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς Βασιλεύουσας. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Τσάρου δὲν ἔβλεπε τὰ πράγματα ἔτσι. Ἤθελε, ἐφόσον ἡ Ρωσία ἀδυνατοῦσε νὰ συμμετάσχει στὴν ἐκστρατεία, νὰ ἀναβληθεῖ ἡ ὅλη ἐπιχείρηση. Ἄλλωστε ὁ τουρκικὸς κίνδυνος στὸν Καύκασο εἶχε ἐξουδετερωθεῖ[14].

Οἱ Βρετανοὶ ἔθεσαν τέρμα στὶς ταλαντεύσεις τοῦ Ζαζόνωφ. Τὸ Βρετανικὸ Πολεμικὸ Συμβούλιο ἀποφάσισε σχεδὸν ἀμέσως ναυτικὸ βομβαρδισμὸ καὶ κατάληψη τῆς Χερσονήσου τῆς Καλλίπολης μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη[15]. Ὁ Οὐίνστον Τσῶρτσιλ, ὁ Πρῶτος Λόρδος τοῦ Ναυαρχείου, ζήτησε τὴ συμμετοχὴ τοῦ τρίτου συμμάχου, τῆς Γαλλίας. Ὁ γάλλος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Θεόφιλος Ντελκασέ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε δώσει τὴν τελικὴ συγκατάθεση τῆς Γαλλίας γιὰ τὴ ρωσικὴ προσάρτηση τῶν Στενῶν, ἀποδοκίμασε τὴν παρέκκλιση ἀπὸ τὸ δυτικὸ μέτωπο. Συναίνεσε τελικὰ γιὰ νὰ μὴν ἐπιτρέψει στοὺς Βρετανοὺς νὰ ἐγκατασταθοῦν μόνοι τους στὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴ καὶ ὄχι γιὰ νὰ εὐχαριστήσει τοὺς Ρώσους. Ἡ γαλλικὴ συναίνεση ἔφθασε στὸ Βρετανικὸ Ναυαρχεῖο ἀφοῦ ὁ Ντελκασὲ ἐξασφάλισε, ἐφόσον ἡ Αἴγυπτος ἔμενε στὴ σφαίρα ἐπιρροῆς τῆς Βρετανίας, νὰ μείνουν ἡ Συρία, ἡ Παλαιστίνη, ἡ Κιλικία καὶ ἀκόμα ἡ Ἀλεξανδρέττα στὴ σφαίρα ἐπιρροῆς τῆς Γαλλίας[16]. Ἔτσι ἀποσοβήθηκε ρωγμὴ στὶς ἀγγλογαλλικὲς σχέσεις. Στὴ συναίνεσή του ὁ Ντελκασὲ εἶχε καὶ ἕναν ἐπιπρόσθετο, πολὺ σοβαρό, λόγο. Ἤθελε νὰ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία στοὺς Γάλλους νὰ μποῦν ἀντὶ τῶν Ρώσων, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν πρωτεύουσα τῆς χώρας τῆς ὁποίας τοὺς ἀνῆκε τὸ μεγαλύτερο μερίδιο τοῦ Δημοσίου Ὀθωμανικοῦ Χρέους, καὶ ἦταν μέτοχοι τῶν κυριοτέρων μεγάλων ἑταιριῶν. Ἐπιχείρηση ὅμως στὰ Δαρδανέλλια χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶχε σκεφθεῖ ὁ Τσῶρτσιλ, ὁ ὁποῖος σχεδίαζε τελικὰ νὰ τοὺς ἐγκαταστήσει ἐκεῖ. Ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων, πίστευε, θὰ εἶχε ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἔγκαιρη λήξη τοῦ πολέμου μὲ τὴν Τουρκία. Μιὰ παρόμοια σκέψη εἶχε κάνει ἤδη τὸν

---

14. Lapradelle..., Β΄, ἀρ. 13.

15. *The First Report of the Dardanelles Commission: Part I. The Origin and Inception of the Joint Naval and Military Attack*, Presented to Parliament by Command of H.M., London 1917 [Cmd 4490]· Curtright, *ὅ.π.*, σσ. 85-94.

16. Ἀλεξάνδρα Στεφανοπούλου, *Ἡ πολιτικὴ τῆς Ρωσίας διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ Στενὰ κατὰ τὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον*, Ἀθήνα 1975, σσ. 39-43. Βλ. γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες George H. Cassar, *The French and the Dardanelles. A study of Failure in Conduct of the War*, Λονδίνο 1971, σσ. 49-69.

Αὔγουστο τοῦ 1914, ὅταν τὰ δύο γερμανικὰ καταδρομικὰ κατέφυγαν στὴ Θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ, ἀλλὰ χωρὶς νὰ δοθεῖ συνέχεια[17].

Στὴν Ἀθήνα, οἱ πολιτικοὶ κύκλοι, ἀνήσυχοι καὶ ταραγμένοι μὲ τὶς εἰδήσεις[18] ὅτι οἱ Σύμμαχοι ἦταν δυνατὸν νὰ συζητήσουν τὸ μέλλον τῶν Στενῶν χωρὶς τὴν Ἑλλάδα, ὁδηγήθηκαν σὲ ἀποφάσεις. Ἔβαλαν κατὰ νοῦ νὰ ἐναντιωθοῦν στὰ σχέδια ποὺ θὰ καθιστοῦσαν τὴ Ρωσία κυρίαρχο στὸν Βόσπορο. Ὁ ρῶσος στρατιωτικὸς ἀκόλουθος ἔγραφε στὸν Σαζόνωφ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, στὶς 24 Δεκεμβρίου/6 Ἰανουαρίου 1915, πὼς οἱ πολιτικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι, προκειμένου νὰ πέσουν τὰ Στενὰ καὶ ἡ Κωνσταντινούπολη στὰ χέρια τῶν Ρώσων, συμφερότερη θὰ ἦταν ἡ συνεννόηση μὲ τοὺς Νεότουρκους[19]. Πιθανῶς, μάλιστα, ἡ καλύτερη λύση στὴ δύσκολη αὐτὴ καμπὴ θὰ ἦταν νὰ μείνει ἡ Κωνσταντινούπολη στὴν Τουρκία[20]. Ἀκριβῶς ὅ,τι εἶχαν πεῖ οἱ Ρῶσοι, ἂν ἐπρόκειτο ἡ Πόλη καὶ τὰ Στενὰ νὰ πέσουν στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Σαζόνωφ, ἐνοχλημένος ἀπὸ τὶς ἀντιδράσεις αὐτὲς τῶν ἑλλήνων πολιτικῶν, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν ἐναντιωθεῖ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς σὲ ἑλληνικὴ στρατιωτική κατοχὴ τῆς Καλλίπολης, καθὼς γνώριζε ὅτι σὲ αὐτὸ ἀποσκοποῦσε ὁ Τσῶρτσιλ, ἀπαίτησε τὴ διαβεβαίωση τῶν συμμάχων τῆς Ρωσίας πὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν θὰ ὑπονόμευε τὴ ρωσικὴ πολιτικὴ καὶ τὰ ρωσικὰ συμφέροντα στὸ ζήτημα τῶν Στενῶν. Διαβεβαίωση ποὺ δὲν κόστιζε τίποτα στὸν Γκρέυ σὲ αὐτὸ τὸ στάδιο τῶν διαπραγματεύσεων[21]. Τὸ σχέδιο ἄλλωστε τῶν ἐπιχειρήσεων μόλις εἶχε ἀποφασισθεῖ στὸ Βρετανικὸ Πολεμικὸ Συμβούλιο καὶ οἱ συνεννοήσεις μὲ τοὺς Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἀρχίσει. Ὁ Βενιζέλος, ἐνῶ γιὰ διαφόρους λόγους, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν ἄλλο κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τοῦ Μεγάλου Πολέμου[22], δὲν μποροῦσε νὰ ἐνισχύσει τὸν ἀγώνα τῶν Σέρβων ἐναντίον τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων, τώρα στὸ ζήτημα τῆς Τουρκίας ἀντιμετώπιζε τὰ πράγματα διαφορετικά. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπόντες, ἐφόσον μάλιστα ὁ Βενιζέλος γνώριζε ἀπὸ τὶς 25 Ἰανουαρίου (τοῦ τὸ εἶχε διαμηνύσει ἐπίσημα ὁ Λόυντ Τζὼρτζ) ὅτι ἂν συμμετεῖχε ἡ Ἑλλάδα ἀμέσως στὸν πόλεμο, ἡ Βρετανία θὰ τῆς ἀναγνώριζε εὐχαρίστως ἐδαφικὲς παραχωρήσεις πολὺ σημαντικὲς στὶς ἀκτὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στὴ Σμύρνη[23]. Γνώριζε ἐπίσης καλὰ ὅτι ἡ Βρετα-

---

17. *Ὅ.π.*, σσ. 42-43.

18. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. XXXII.

19. Α.Υ.Ε./1915/Α/5η, ἀρ. 1701/32793 καὶ 1731/33235, Πετρούπολη, 17/30 Σεπτεμβρίου καὶ 21 Σεπτεμβρίου/4 Ὀκτωβρίου 1914.

20. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. CLXXI.

21. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. 96.

22. Βλ. γιὰ λεπτομέρειες Domna Visvizi-Dontas, «Troubled Friendship: Greco-Serbian Relations, 1914-1918» στὸ *The Creation of Yugoslavia 1914-1918*, ἐπιμέλεια Dimitrije Djordjević, Santa Barbara California 1980, σσ. 95-124.

23. Α.Υ.Ε./1915/Θ/230, ἀντίγραφον, τηλεγράφημα, Sir E. Grey πρὸς Sir F. Elliot, Foreign Office, 23 Ἰανουαρίου 1915· ὅ.π., Γεννάδιος πρὸς Βενιζέλο, Λονδίνο, 3 Φεβρουαρίου 1915. *The*

νία ἤθελε πάση θυσία νὰ ἀποφύγει στὸ τέλος τοῦ πολέμου νὰ κριθεῖ τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῆς Ρωσίας μόνον. Ἄλλωστε καὶ οἱ Γάλλοι δὲν τὸ κρατοῦσαν μυστικὸ ὅτι δὲν θὰ ἄφηναν τελικὰ τοὺς Ρώσους νὰ ἀποφασίσουν μόνοι τὴν τύχη τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὄχι γιατὶ οἱ Γάλλοι ἐπιθυμοῦσαν τὴ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους κατηγοροῦσαν ὅτι ἄφησαν ἀβοήθητους τοὺς Σέρβους στὸν ἀγώνα τους ἐναντίον τῆς Αὐστρίας. Θὰ ἦταν ὅμως τὸ ἀντίβαρο γιὰ τοὺς Ρώσους[24].

Ὁ Βενιζέλος, ὁ ρεαλιστὴς πολιτικός, ἐπιθυμοῦσε τώρα, ἐφόσον ἦταν ἀκατόρθωτο νὰ ἀφήσουν οἱ Δυνάμεις τὴν Ἑλλάδα στὴν Κωνσταντινούπολη, νὰ ἐπιδιώξει τὴ διεθνοποίηση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Στενῶν, ὥστε μελλοντικὰ ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ποὺ τώρα οἱ Βρετανοὶ θὰ προσέφεραν στοὺς Ἕλληνες, νὰ ἔπεφταν στὰ χέρια της. Αὐτὴ ἦταν καὶ ἡ θέση ποὺ θὰ ὑποστηρίξει κατὰ τὴ Συνδιάσκεψη τῆς Εἰρήνης τὸ 1919. Δηλαδή, ἡ Ἑλλάδα θὰ ἔπαιρνε τὴν Κωνσταντινούπολη «μέσω» τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, χάρη στὸ δυναμισμὸ τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς περιοχῆς της. Πάντως, ὁ σημαντικὸς παράγων στὴν περιοχὴ ἦταν οἱ Ἕλληνες, καὶ οἱ Βρετανοὶ τὸ εἶχαν ἀντιληφθεῖ. Καθὼς μάλιστα οἱ Ρῶσοι ἀνέφεραν πλέον ἐπίσημα ὅτι οἱ ἐλπίδες τους νὰ ἀποκτήσουν τὰ Στενὰ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη πραγματοποιοῦνταν, ὁ Σὲρ Τζὼρτζ Μπιουκάναν, ὁ βρετανὸς πρεσβευτὴς στὴν Πετρούπολη, ἄρχισε νὰ προβλέπει μιὰ ἑλληνορωσικὴ ἀνοιχτὴ σύγκρουση. Θέλησε λοιπὸν νὰ γνωρίσει πῶς οἱ Ἕλληνες θὰ ἀντιμετώπιζαν ἕνα τέτοιο ἐνδεχόμενο. Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὁ Μπιουκάναν ζήτησε νὰ πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὸν ἕλληνα ὁμόλογό του, Ἴωνα Δραγούμη, τί σκεπτόταν ἡ κυβέρνησή του γιὰ τὸν καταλληλότερο διακανονισμὸ τοῦ ζητήματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Στενῶν. «Ὡμίλησα αὐτῷ», ἔγραφε ὁ Δραγούμης στὸν Βενιζέλο, «...ὑπὲρ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος διὰ σχηματισμοῦ Κράτους οὐδετέρου, αὐτονόμου καὶ ἀνεξαρτήτου, ἔχοντος πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ κυριαρχοῦντος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀκτῶν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ Κράτος τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἱδρυθῇ καὶ νὰ ὑφίσταται ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν εἴτε ἁπασῶν τῶν Μ. Δυνάμεων εἴτε μόνον τῶν Δυνάμεων τῆς τριπλῆς συνεννοήσεως.»[25] Ὁ θόρυβος γύρω ἀπὸ τὰ Στενὰ στὸ μεταξὺ πῆρε διαστάσεις. Τὸ φιλελεύθερο τουρκικὸ κόμμα ἀποφάσισε νὰ κινητοποιηθεῖ ἀμέσως στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ ἐκδιώξει τοὺς Γερμανοὺς μὲ πραξικόπημα τοῦ στρατοῦ, ὑπὸ τὸν ὅρο ὅμως νὰ ἐγγυηθοῦν οἱ Σύμμαχοι τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὀθωμανικῆς

Diary of Sir John Stavridi (στὴ βιβλιοθήκη τοῦ St. Antony's College, Oxford), σ. 103, 21 Ἰανουαρίου 1915.

24. ΜΜΑΒ/173/11, ἀντίγραφον, τηλεγράφημα, Γεννάδιος πρὸς Βενιζέλον, Λονδίνο, 4 Φεβρουαρίου 1915, ὥρα 8.40 μ.μ.· *The Diary of Sir John Stavridi*, ὅ.π., Τρίτη 16 Φεβρουαρίου 1915.

25. Α.Υ.Ε./1915/Α/5 (4, 3), ἀρ. 1670, Δραγούμης πρὸς Βενιζέλον, Πετρούπολη, 13/26 Ἰανουαρίου 1915.

αὐτοκρατορίας. Παράλληλα οἱ τοῦρκοι φιλελεύθεροι διαμήνυσαν τὴν πρόθεσή τους αὐτὴ καὶ στὸν Βενιζέλο[26]. Τὴν ἀναβολὴ τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Δαρδανελλίων ποὺ ὑστερόβουλα ἐπεδίωκαν οἱ Τοῦρκοι δὲν τὴν πέτυχαν. Ἁπλῶς ἐπέσπευσαν τὶς ἐξελίξεις.

Οἱ Βρετανοὶ στὶς 19 Φεβρουαρίου 1915 βομβάρδισαν ξαφνικὰ τὰ Δαρδανέλλια καὶ δόθηκε τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἐκστρατεία ποὺ ἐπέφερε τὴν ἀποτυχία. Ὡστόσο, ἡ ἐπίδειξη αὐτὴ τῆς βρετανικῆς δύναμης στὰ Δαρδανέλλια ἐνίσχυσε τὴν πεποίθηση τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ὅτι σκοπὸ εἶχε νὰ συγκαλύψει τὸ σχέδιο τοῦ Τσῶρτσιλ νὰ ἐπεκταθεῖ ἡ Βρετανία στὴν Ἐγγὺς Ἀνατολή, ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ τὸ Σουὲζ μέχρι τὸ Ἄντεν καὶ τὸν Περσικὸ κόλπο. Στὴν «Ἀνατολικὴ αὐτὴ Αὐτοκρατορία» θὰ περικλείονταν ἐδάφη τὰ ὁποῖα διεκδικοῦσε ἡ Γαλλία. Γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τὴν ἀνερχόμενη δύναμη τῆς Βρετανίας, ὅπως φαντάζονταν ὁ Ντελκασέ, προσπάθησε νὰ πείσει τὴ Ρωσία νὰ λάβει καὶ αὐτὴ ἐνεργὸ μέρος στὴν ἐκστρατεία τῶν Δαρδανελλίων. Ὑπογράμμισε στοὺς Ρώσους τὴν πολιτικὴ σημασία ποὺ θὰ εἶχε ἡ ταυτόχρονη παρουσία τῶν τριῶν συμμαχικῶν στόλων μπρὸς στὴν Κωνσταντινούπολη[27]. Ὁ Μέγας Δούκας Νικόλαος δὲν ἔκρινε σκόπιμο, μὲ τὴ στενότητα δυνάμεων καὶ πολεμικοῦ ὑλικοῦ ποὺ χαρακτήριζε τὸ στρατό του, νὰ ἐμπλακεῖ σὲ μιὰ ριψοκίνδυνη περιπέτεια. Ἄλλωστε δὲν πίστευε ὅτι ἦταν δυνατὸν ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ νὰ πετύχει. Ἀπὸ στρατιωτικὴ ὅμως ἄποψη θεωροῦσε τὴν ἐπιχείρηση πολὺ χρήσιμη καὶ δὲν διακινδύνευε τίποτα, ἂν ἐνθάρρυνε τοὺς Βρετανοὺς νὰ τὴν πραγματοποιήσουν. Ὁ Τσῶρτσιλ, χωρὶς νὰ γνωρίζει τὴ γαλλικὴ ἐνέργεια, πρότεινε στοὺς Ρώσους τὴ συμμετοχή τους στὴν ἐπιχείρηση. Ὁ Σαζόνωφ, ὅταν ἀντελήφθη τὴν ἀγγλογαλλικὴ ἔριδα, ἔπεισε τὸν Τσάρο νὰ πρωτοστατήσει ὁ στόλος τοῦ Εὐξείνου Πόντου σὲ ἐπιχειρήσεις στὸν Βόσπορο[28]. Ὁ ρῶσος ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἀντιμετώπισε κυριολεκτικὰ μὲ χαρὰ ἀλλὰ καὶ ἀνυπομονησία τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ρωσία θὰ πραγματοποιοῦσε τὴν ἱστορική της φιλοδοξία. Οἱ Ρῶσοι πλέον ἄνοιξαν τὰ χαρτιά τους καὶ ἔκαμαν σχέδια γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ λειτουργοῦσε τὸ διεθνὲς ἐμπόριο, ὅταν θὰ δέσποζαν ἐκεῖνοι στὴν περιοχή[29].

Παράλληλα δόθηκε τὸ σύνθημα καὶ στὴν Ἀθήνα ὥστε πολλοὶ πολιτικοὶ ἄρχισαν νὰ ὁραματίζονται ὅτι ἡ Ἑλλάδα θὰ ἐκπλήρωνε τὸ μεγάλο ἱστορικό της ὄνειρο μὲ τὶς εὐλογίες τῶν Συμμάχων. Ἀκόμα καὶ αὐτὸς ὁ Κωνσταντίνος πρὸς στιγμὴν ἐκάμφθη: τότε ἀκριβῶς ὁ Βενιζέλος πρόλαβε νὰ μιλήσει στοὺς Βρετανοὺς γιὰ ἑλληνικὴ συμμετοχὴ στὴν ἐκστρατεία τῆς Καλλίπολης μὲ 35.000 στρατὸ καὶ τὴ συνεργασία ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ. Ὅλα αὐτὰ συνέβαιναν πρὶν ἀκόμα ἡ συμμετοχὴ αὐτὴ τῆς Ἑλλάδας συζητηθεῖ μεταξὺ

26. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. XXXII, σημ. 2.

27. Lapradelle..., Β΄, ἀρ. 29.

28. Cassar, *ὅ.π.*, σσ. 94-95.

29. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. XXXVIII.

τῶν Συμμάχων γιὰ τὶς τυχὸν ἀντιδράσεις ποὺ θὰ προέβαλε ἡ Ρωσία. Πάντως ὁ Βενιζέλος δὲν ἀμφέβαλλε διόλου ποιὲς θὰ ἦταν αὐτές[30], ἐφόσον ἡ Ρωσία ὡς ἀντάλλαγμα θὰ ἄφηνε ἐλεύθερους τοὺς συμμάχους της στὶς πετρελαιοπηγὲς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

Μὲ αὐτὸ κατὰ νοῦ, ὁ Βενιζέλος ἔδωσε πλέον στὸν Δραγούμη στὴν Πετρούπολη συγκεκριμένες ὁδηγίες: ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση θεωροῦσε συμφέρον γιὰ τὴ χώρα νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀρχὴ τῆς διεθνοποίησης γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀλλά, γιὰ κανένα λόγο δὲν θὰ ἔπρεπε ἡ Ἑλλάδα νὰ προβάλει ὁποιεσδήποτε ἀπαιτήσεις οὔτε νὰ ἀφήσει ἔδαφος ὥστε νὰ προκληθοῦν ὑποψίες ὅτι ἔχει βλέψεις, οἱ ὁποῖες θὰ ἐμπόδιζαν τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. Ὁ Βενιζέλος εἶχε τὴ γνώμη μάλιστα, τὴν ὁποία ἀνακοίνωσε στὸν Δραγούμη σὲ ἰδιαίτερη ἐπιστολή, ὅτι ἡ διεθνοποιημένη περιοχὴ τῶν Στενῶν καὶ ἡ Κωνσταντινούπολη θὰ ἔπρεπε νὰ διοικηθεῖ μὲ ἕνα σύστημα ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο τῆς Κρήτης τοῦ 1898, ἀφήνοντας τὴν τοπικὴ διοίκηση στὸ Σουλτάνο ὑπὸ συμμαχικὸ ἔλεγχο[31]. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐπιστολὴ ἔπεσε στὰ χέρια τοῦ Ζαζόνωφ καὶ φυσικὰ τοῦ Τσάρου. Ὁ Νικόλαος Β΄ θυμόταν καλὰ τὴν περίπτωση τῆς Κρήτης, ὅπου, τελικά, ἡ Ρωσία δὲν κέρδισε τίποτα, ἐνῶ ἐπιθυμοῦσε ἡ βάση τῆς Σούδας νὰ εἶναι προσιτὴ μόνον στὰ ρωσικὰ πλοῖα[32]. Ἡ ἀντίδραση στὴ ρωσικὴ πρωτεύουσα ἀλλὰ καὶ στοὺς ρωσικοὺς διπλωματικοὺς κύκλους στὸ ἐξωτερικὸ ἦταν θυελλώδης: ἂν τὰ Στενὰ καὶ ἡ Κωνσταντινούπολη διεθνοποιοῦνταν θὰ σήμαινε τὴν ἀρχὴ τοῦ τέλους τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῶν Συμμάχων, καὶ ὁποιαδήποτε ἀσάφεια ὡς πρὸς τὴ λύση τοῦ ζητήματος σύμφωνα μὲ τὶς προσδοκίες τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, θὰ μποροῦσε νὰ ἀνακόψει ὅλο τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν Ρώσων γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου.

Στὴ δύσκολη αὐτὴ καμπὴ τοῦ πολέμου, ὅταν ἡ Ἰταλία ταλαντευόταν ἀκόμα κατὰ πόσον θὰ συμμετάσχει στὸν ἀγώνα τῶν Συμμάχων κατὰ τὴν ἐξελισσόμενη διεθνὴ σύρραξη[33], οἱ Βρετανοὶ συμφώνησαν νὰ λυθεῖ τὸ ζήτημα τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Ὀχυρώθηκαν ὅμως πίσω ἀπὸ τὴν ἀπαίτηση τῶν Γάλλων, οἱ ὁποῖοι ζητοῦσαν διαπραγματεύσεις μὲ τὴν πεποίθηση πὼς οἱ Ρῶσοι θὰ δέχονταν «τὴ διεθνὴ διοίκηση τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν οὐδετεροποίηση τῶν

---

30. Α.Υ.Ε./1915/Θ/230, τηλεγράφημα, ἀντίγραφον, Σισιλιάνος πρὸς Βενιζέλον, Παρίσι, 22 Φεβρουαρίου 1915.

31. Α.Υ.Ε./1915/Α/5 (4, 3), ἀρ. 1670, ἐμπιστευτικόν, σχέδιον. Βενιζέλος πρὸς Δραγούμη, Ἀθήνα, 13/26 Φεβρουαρίου 1915· Lapradelle..., Β΄, ἀρ. 98.

32. Lapradelle..., Β΄, ἀρ. 113.

33. Οἱ ταλαντεύσεις ὅμως τῆς Ἰταλίας κατέληξαν τελικὰ στὴν ἔξοδό της στὸν πόλεμο μὲ τοὺς Συμμάχους, καὶ στὴν ἔξοδό της ἡ ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τῶν Στενῶν τὸν Φεβρουάριο-Μάρτιο 1915 ἔπαιξε ρόλο. Ἡ Ἰταλία δὲν μποροῦσε νὰ μένει θεατὴς στὴ διευθέτηση τοῦ ζητήματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Στενῶν ἀπὸ τὴν Τριπλὴ Συμμαχία μόνον. Τοῦτο θὰ σήμαινε καὶ τὴν ἀποκλειστικὴ ὑπεροχὴ τῶν τριῶν Συμμάχων στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, γεγονὸς ποὺ ἦταν ἐντελῶς ἀντίθετο στὰ συμφέροντα τῆς Ἰταλίας.

Στενῶν»[34]. Ἀλλὰ ὁ χρόνος πίεζε. Τὸ βρετανικὸ Ναυαρχεῖο ἐπέμενε περισσότερο παρὰ ποτὲ στὴ συμμετοχὴ ἑλληνικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος καὶ τοῦ ναυτικοῦ γιὰ νὰ διανοιγεῖ ὁ δρόμος πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη[35]. Τοῦτο ἀνέσυρε στὴν ἐπικαιρότητα τὸ παλαιὸ φάντασμα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Σαζόνωφ ἔβλεπε νὰ φεύγει τὸ χαλὶ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του. Διπλωματικὲς ἐνέργειες ἐπιβάλλονταν, εἴτε ἤθελε εἴτε δὲν ἤθελε, ἐφόσον οἱ Σύμμαχοι τελικὰ ἀνέβαλαν ὁποιαδήποτε συγκεκριμένη πράξη. Πρῶτα κινήθηκε στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ τηλεγράφησε στὴν Ἀθήνα στὶς 27 Φεβρουαρίου γιὰ νὰ πληροφορήσει τὸν Βενιζέλο ὅτι: «Δὲν μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε, σὲ ὁποιαδήποτε περίπτωση, τὴ συμμετοχὴ ἑλληνικῶν στρατευμάτων κατὰ τὴν εἴσοδο τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων στὴν Κωνσταντινούπολη»[36]. Εἰδοποίησε ἐπίσης καὶ τὸ Foreign Office καὶ τὸ Quai d'Orsay ὅτι ἡ Ρωσία ἦταν ἀποφασισμένη νὰ ἀντιταχθεῖ στὴν παρουσία ἑλληνικῶν δυνάμεων στὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὸ Λονδίνο διαμαρτυρήθηκε ἀμέσως ἐναντίον τῆς ἀπόφασης αὐτῆς, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν ἔνθερμη συμπαράσταση τοῦ Παρισιοῦ. Ἀπὸ ὅλες τὶς ἀπόψεις θὰ ἦταν φυσικὸ ὅτι οἱ Γάλλοι θὰ προέβαιναν σὲ ὁποιαδήποτε ἐνέργεια γιὰ νὰ ματαιώσουν τὶς φιλοδοξίες τοῦ Τσάρου στὴν περιοχὴ ὅπου εἶχαν τὰ ζωτικά τους συμφέροντα. Ὁ Ντελκασὲ ὅμως, χωρὶς νὰ ὑποτιμᾶ τὴν ἀξία τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων, δὲν μποροῦσε νὰ παραβλέψει τὶς περιπλοκὲς ποὺ ἡ συμμετοχή τους θὰ δημιουργοῦσε. Πρὶν ἀπὸ ὅλα, ὁλόψυχη καὶ ὁλόκληρη ἡ ρωσικὴ δύναμη ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ μὴν ἡττηθεῖ ἡ Γαλλία στὸ δυτικὸ μέτωπο. Τοῦτο ἀπέκλειε ὁποιαδήποτε εὐνοϊκὴ ἀντιμετώπιση ἑλληνοβρετανικῆς κυριαρχίας στὴν Κωνσταντινούπολη. Καθὼς μάλιστα οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Γερμανίας, οἱ Γάλλοι ἀπέδωσαν μεγαλύτερη σημασία στὴ συνεργασία μὲ τὴ Βουλγαρία (ἄλλωστε ὁ Ντελκασὲ ἦταν μανιώδης βουλγαρόφιλος). Ἡ συνεργασία μὲ τὴ Βουλγαρία, ἂν τελικὰ ἐπερχόταν συμφωνία μὲ τὴν Ἑλλάδα, δὲν θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθεῖ. Οἱ Βούλγαροι ζητοῦσαν ὡς ἀντάλλαγμα μιὰ λωρίδα ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὡς διέξοδό τους στὸ Αἰγαῖο. Τέτοια περίπτωση δὲν θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ ὑπάρξει[37]. Τὸ θέμα τῆς συμμετοχῆς τῶν Ἑλλήνων στὴν ἐκστρατεία τῶν Δαρδανελλίων ἐξελίχθηκε σὲ σοβαρὸ πρόβλημα γιὰ τοὺς Γάλλους. Ἤθελαν γιὰ λύση του νὰ ἀπομακρύνουν μὲ κάθε τρόπο τοὺς Ἕλληνες ἀπὸ

---

34. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. LIII.

35. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. II, XLIV, Β΄, ἀρ. 105· Winston S. Churchill, *The World Crisis*, New York (Scriber's) 1928, τόμ. Β΄, σ. 205. Ὁ Τσῶρτσιλ, ὁ Πρῶτος Λόρδος τοῦ Ναυαρχείου, δὲν κρατοῦσε μυστικὸ ὅτι ἂν ἡ Ρωσία ἐμπόδιζε τὴν Ἑλλάδα νὰ βοηθήσει, θὰ ἔκανε ὅ,τι τοῦ ἦταν δυνατὸ γιὰ νὰ τὴν ἐμποδίσει νὰ κερδίσει τὴν Κωνσταντινούπολη. (*Ὅ.π.*)

36. Lapradelle..., Β΄, ἀρ. 97 καὶ 100· Α.Υ.Ε./1915/Α/5 (4, 3), ἀρ. 352/1741, τηλεγράφημα, Δραγούμης πρὸς Βενιζέλον, Πετρούπολη, 15/28 Φεβρουαρίου 1915.

37. Cassar, *ὅ.π.*, σσ. 96-97.

τὰ Δαρδανέλλια καὶ ἀκόμα ἀπὸ τὴ Λῆμνο, ποὺ ἦταν τὸ λιμάνι ἐξόρμησης γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις. Ὁ Ντελκασὲ ἐπέσυρε τὴν προσοχὴ τοῦ Γκρέυ —τοῦ ἐξίσου βουλγαρόφιλου ὁμολόγου του— στὴν ἰδέα ὅτι ὁ ἀγγλογαλλικὸς στόλος ποὺ συγκεντρωνόταν στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, καὶ ποὺ ἦταν ἤδη σημαντικός, θὰ ἔπρεπε νὰ παρουσιάσει τετελεσμένα γεγονότα μπρὸς στὴν Κωνσταντινούπολη, χωρὶς νὰ δοθεῖ ὁποιαδήποτε εὐκαιρία γιὰ τὴ στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ συμπαράσταση τῶν Ἑλλήνων στὴν περιοχή. Ἂν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση προσέφερε τὴ συνδρομή της στὴν ἐκστρατεία τῶν Δαρδανελλίων, θὰ τῆς ἔλεγαν ὅτι ἡ συνεργασία τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι καθολικὴ καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐνέργεια νὰ συμμετάσχει στρατιωτικὰ στὴ σωτηρία τῆς Σερβίας. Γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς ἰδέας, ἡ ὁποία ἀπαιτοῦσε χρόνο, ὁ Ντελκασὲ ὑστερόβουλα βασιζόταν νὰ κερδίσει αὐτὸ τὸ χρόνο γιὰ νὰ ἀνοίξει τὸν ἀτέρμονα δρόμο τῶν διαπραγματεύσεων. Μὲ αὐτὸ κατὰ νοῦ δήλωσε ταυτόχρονα στὸν Σαζόνωφ νὰ μὴν ἐναντιωθεῖ ἂν ἡ Ἑλλάδα ἀποφάσιζε τὴν ἄνευ ὅρων συμμετοχή της στὸν πόλεμο. Οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις θὰ χρησιμοποιοῦνταν στὸ σερβοαυστριακὸ μέτωπο. Ἄλλωστε δὲν εἶχε καμιὰ ἐνδειξη ὅτι οἱ Βρετανοὶ ἐνθάρρυναν τοὺς Ἕλληνες νὰ στείλουν δυνάμεις στὴν Καλλίπολη[38]. Ὁ Ντελκασὲ νόμιζε ὅτι μὲ αὐτὴ τὴ δήλωση ποὺ ἔκανε, πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τοῦ Γκρέυ, θὰ καταπράυνε τοὺς Ρώσους νὰ μὴν ἀντιτίθενται μὲ τόσο πεῖσμα ἐναντίον τῆς ἑλληνικῆς συμμετοχῆς. Τὸ σχέδιό του ὅμως δὲν βασιζόταν στὴν πραγματικότητα. Ἡ βρετανικὴ κυβέρνηση μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Τσῶρτσιλ ἐπέμενε περισσότερο παρὰ ποτὲ στὴ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὸ ναυτικό τους καὶ τὸ στρατό τους. Ἐπεδίωκαν ἐπίσης τὴ συμμετοχὴ τῆς Ρουμανίας. Ἔτσι θὰ σωζόταν ἡ Σερβία καὶ θὰ ἀναγκαζόταν ἡ Ἰταλία νὰ βγεῖ τελικὰ στὸ πλευρὸ τῶν Συμμάχων[39].

Τὰ πράγματα γιὰ τοὺς Ρώσους ἔμοιαζαν ἀκόμα πιὸ πολύπλοκα. Τὸ γαλλοβρετανικὸ ρῆγμα ἦταν ἀκόμα πιὸ ἐμφανὲς καὶ δὲν ἦταν βέβαιοι πόσο μακριὰ θὰ προχωροῦσε ὁ Τσῶρτσιλ μὲ τοὺς Ἕλληνες στὰ Δαρδανέλλια χωρὶς τὴ Γαλλία. Ἔπειτα, ἡ εἴσοδος τῆς Ἰταλίας στὸν πόλεμο θὰ προσέθετε ἕναν ἀκόμη ἐπικίνδυνο παράγοντα γιὰ τὴ Ρωσία στὴν περιοχή. Ἀλλά, ἂν ἡ ρωσικὴ κυβέρνηση ἦταν βέβαιη ὅτι ἡ γαλλοβρετανικὴ συνεργασία ἦταν ἐντελῶς ἁρμονική, δὲν θὰ υἱοθετοῦσε τὴ σκληρὴ γραμμὴ πού, ὡς ἀπάντηση σὲ ὅλα αὐτά, ἀποφάσισε νὰ ἀκολουθήσει. Στὶς 4 Μαρτίου, ὁ Σαζόνωφ ἀνήγγειλε ἐπίσημα στὸν γάλλο καὶ τὸν βρετανὸ πρεσβευτὴ στὴν Πετρούπολη τὰ ἀκόλουθα:

1. Γιὰ πολιτικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς λόγους ἡ ἐμφάνιση τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου στὴν Κωνσταντινούπολη θὰ προκαλοῦσε βαθιὰ αἰσθήματα ἄγχους καὶ ὀργῆς στὴ Ρωσία.

---

38. *Ὅ.π.*, σ. 98· Lapradelle..., Β΄, ἀρ. 104.

39. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. XLIV.

2. Οἱ Βούλγαροι θὰ ἔβρισκαν ἀσφαλῶς τὸ πρόσχημα γιὰ νὰ καταλάβουν τὴ Ραιδεστό.

3. Οἱ Ρουμάνοι θὰ προσπαθοῦσαν νὰ ἐμπλακοῦν καὶ αὐτοὶ στοὺς ἀγῶνες.

4. Τέλος, ἡ Ἰταλία θὰ ἐπεδίωκε πιθανῶς νὰ ἐπιβάλει τὴ συμμετοχή της.

5. Ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς Συμμάχους ὑπῆρχε ἡ βεβαιότητα τῆς πλήρους κατανόησης γιὰ ὁποιοδήποτε ζήτημα. Τί θὰ συνέβαινε ἐὰν ξένα στοιχεῖα ἀναμιγνύονταν στὴ συμμαχία; Ἡ γερμανικὴ διπλωματία θὰ ἐκμεταλλευόταν ἀμέσως τὴν εὐκαιρία μιᾶς παρόμοιας κατάστασης, ἐφόσον στοὺς θρόνους τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Ρουμανίας ἦταν τοποθετημένοι μέλη τῆς δυναστείας τῶν Χόχεντσόλλερν[40].

Τὰ σχέδια τοῦ Ντελκασὲ ἀνατρέπονταν πλέον μπρὸς στὸ ἀνυποχώρητο τοῦ Σαζόνωφ. Ὡστόσο ἀπὸ τὶς ἀντιδράσεις σὲ ὅλες τὶς πρωτεύουσες τῶν δυτικῶν Συμμάχων ἀποδεικνυόταν ὅτι ἡ Γαλλία θεωροῦσε τὴν ἐκστρατεία τῶν Δαρδανελλίων περισσότερο πολιτικοῦ παρὰ στρατιωτικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἀντίθετα ἡ Βρετανία ἤθελε νὰ τῆς προσδώσει περισσότερο στρατιωτικὸ χαρακτήρα. Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὁ Γκρέυ ἔσπευσε νὰ διευκρινίσει στὸν ρῶσο πρεσβευτὴ στὸ Λονδίνο ὅτι ἡ Βρετανία δεχόταν χωρὶς ἐνδοιασμὸ πὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκτήσει βάση στὰ Στενά, ἐφόσον αὐτὸ συγκρουόταν μὲ τὰ ρωσικὰ συμφέροντα. Ἀλλὰ ὁ Τσάρος δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιτίθεται στὴ σύμπραξη ὁποιασδήποτε Δύναμης, ἡ ὁποία προσέφερε τὴ βοήθειά της ὡς σύμμαχος μὲ λογικοὺς ὅρους. Ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἡ μόνη Δύναμη ποὺ μποροῦσε νὰ συμμετάσχει στὶς ἐπιχειρήσεις στὰ Στενά. Τὸ ἑλληνικὸ ναυτικό, ἂν τελικὰ ἐξασφαλιζόταν ἡ βοήθειά του, ἦταν ἀνεκτίμητης ἀξίας. Ἄλλωστε, τὸ βρετανικὸ Ναυαρχεῖο ἀπέδιδε πρωταρχικὴ σημασία στὸ ἑλληνικὸ ναυτικὸ γιὰ τεχνικοὺς κυρίως λόγους. Ἡ ἀνταμοιβὴ τῆς Ἑλλάδας μὲ τουρκικὰ ἐδάφη θὰ ἦταν ἡ Σμύρνη[41].

Ὁ Ντελκασὲ δὲν προσπάθησε νὰ τηρήσει κοινὴ γραμμὴ μὲ τὸν Γκρέυ· ἔδειξε μάλιστα καὶ ἀδιαφορία νὰ τὸν ἐνημερώσει. Χωρὶς περιστροφὲς περιορίστηκε νὰ ἀπαντήσει στὸν Σαζόνωφ ὅτι τελικὰ ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων θὰ μποροῦσε, ὡς ἕνα βαθμό, νὰ διευκολύνει τὶς δύσκολες ἐπιχειρήσεις κατὰ γῆ καὶ κατὰ θάλασσα. Τοῦτο δὲν προϋπέθετε ἐκ τῶν προτέρων ὁποιεσδήποτε πολιτικὲς ἐπιπτώσεις. Γιὰ νὰ διασπάσει τὸ ἑλληνοβρετανικὸ μέτωπο, θὰ ἤθελε νὰ ἐπέμβουν στὰ Δαρδανέλλια καὶ οἱ Βούλγαροι. Ἀκόμη θεωροῦσε συμφέρον νὰ μὴν ἀπωθηθοῦν οἱ Ἰταλοὶ ποὺ ἐποφθαλμιοῦσαν ἐδάφη στὴν Ἐγγὺς Ἀνατολή. Αὐτὴ ἡ πολυεθνικὴ ἐκστρατεία τῆς Τριπλῆς Συνεννόησης ἐναντίον τῶν Κεντρικῶν Δυνάμεων, θὰ ἐνίσχυε τὴ Γαλλία στὶς δύσκολες συνθῆκες τοῦ πολέμου. Τοῦτο σήμαινε γιὰ τὸν Ντελκασὲ ὅτι ἡ λύση τῶν ζητημάτων ποὺ ἀφοροῦσαν τὴ Συνεννόηση θὰ δινόταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴ

---

40. Cassar, *ὅ.π.*, σσ. 98-99, ὅπου παρατίθεται τὸ ἔγγραφο τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τὸν Ντελκασὲ ἀπὸ τὴν Πετρούπολη, τῆς 5ης Μαρτίου 1915.

41. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. LVI.

Γαλλία, τὴ Βρετανία καὶ τὴ Ρωσία[42]. Μὲ τὸ στόμα μάλιστα τοῦ Προέδρου τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, Ρεϋμόνδου Πουανκαρέ, ἡ Γαλλία ἀνακοίνωσε στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση ὅτι ἦταν μεγάλη ἱκανοποίηση τὸ ὅτι ἡ Ἑλλάδα θὰ διεκδικοῦσε μὲ τὰ ὅπλα τὰ δικαιώματά της στὴν Ἀνατολία καὶ ἔτσι θὰ ἀποκτοῦσε τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσει μεγάλο τμῆμα της. Ἀλλά, διευκρίνισε ὁ Πουανκαρέ, τὰ ζητήματα τῆς διανομῆς τῶν ἐδαφῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τὰ ὁποῖα ἡ Τριπλὴ Συμμαχία θὰ καταλάμβανε, ἦταν θέμα διακανονισμοῦ ἀπὸ τὴ συνδιάσκεψη τῆς εἰρήνης[43].

Στὸ μεταξύ, οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς ἐπηρέασαν στὴν Ἑλλάδα τὸν Κωνσταντίνο ἀλλὰ καὶ πίεσαν τὸν πρωθυπουργό του Βενιζέλο νὰ προχωρήσει μὲ γοργὸ ρυθμὸ στὴν τελικὴ ἀπόφαση τῆς ἑλληνικῆς συμμετοχῆς στὴν ἐκστρατεία. Ὁ Βενιζέλος ἄρχισε μὲ μιὰ προσπάθεια νὰ καθησυχάσει τοὺς Ρώσους, δηλώνοντας στὸν ρῶσο πρεσβευτὴ στὴν Ἀθήνα Ντεμίντωφ ὅτι μὲ τὴ συμμετοχή της ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε πολιτικὲς βλέψεις στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, θὰ ἔμπαιναν στὴ Βασιλεύουσα, καὶ θὰ ἀποσύρονταν ἀμέσως ἀφοῦ προσκυνοῦσαν στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σοφίας[44]. Καμιὰ δήλωση ἀπὸ ὁποιαδήποτε πλευρὰ καὶ νὰ ἐρχόταν δὲν καθησύχαζε τοὺς Ρώσους, πεπεισμένους πλέον ὅτι οἱ Βρετανοὶ θὰ ἐγκαθιστοῦσαν τοὺς Ἕλληνες στὸ Χρυσοῦν Κέρας, γιὰ νὰ προλάβουν νὰ μὴν ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Ὁ Τσάρος ἐπέμενε ὅτι δὲν δεχόταν τὴ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας, ἂν δὲν κήρυττε τὸν πόλεμο ἐπίσης ἐναντίον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστροουγγαρίας[45]. Ὁ Νικόλαος γνώριζε καλὰ πὼς ὁ Κωνσταντίνος δὲν θὰ ἐκπλήρωνε τὸν ὅρο ποὺ ὁ ἴδιος ἔθετε. Πράγματι ἡ ἀπειλητικὴ ἠχὼ ἀπὸ τὴ ρωσικὴ πρωτεύουσα ἐνίσχυσε τὸν Κωνσταντίνο στὴν ἀπόφασή του νὰ μὴν ὁδηγήσει τὴ χώρα του σὲ ἕναν πόλεμο μὲ ἀμφίβολα ἀποτελέσματα. Μετὰ ἀπὸ δύο συνεδριάσεις τοῦ Συμβουλίου τοῦ Στέμματος τῶν διατελεσάντων πρωθυπουργῶν (Δ. Ράλλη, Γ. Θεοτόκη, Ἀλ. Ζαΐμη, Στ. Δραγούμη καὶ Κ. Μαυρομιχάλη) στὶς 3 καὶ 5 Μαρτίου 1915, ὁ Κωνσταντίνος ὑπὸ τὴν πίεση τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ[46], ἀπέρριψε τὴν πρόταση τοῦ πρωθυπουργοῦ του γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ἂν καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν πολιτικῶν προσωπικοτήτων τῆς χώρας ὑποστήριξε τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου. Ὁ πρώην πρωθυπουργὸς Δημήτριος Ράλλης εἶπε χαρακτηριστικά: «Δὲν ὑπάρ-

---

42. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. LVII.

43. Α.Υ.Ε./1915/Θ/230, ἀρ. 2436, Σισιλιάνος πρὸς Βενιζέλον, Παρίσι, 5 Μαρτίου 1915.

44. Lapradelle..., Β΄, ἀρ. 107.

45. Α.Υ.Ε./1915/Α/5/23, ἀρ. 409, τηλεγράφημα, Δραγούμης πρὸς Βενιζέλον, Πετρούπολη, 22 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1915.

46. Ἰωάννης Μεταξᾶς, *Τὸ Προσωπικό του Ἡμερολόγιο*, ἐπιμέλεια Χρ. Χρηστίδη, τόμ. Β΄, Ἀθήνα 1952, σσ. 407-413· A. F. Frangulis, *La Grèce, son statut international, son histoire diplomatique*, τόμ. Α΄, Παρίσι χ.χ., β΄ ἔκδοση, σ. 180.

χει πλέον ζήτημα. Ἡ κυβέρνησις ἀνέλαβε τὸ θάρρος της καὶ τὴν εὐθύνην τῆς πολιτικῆς της. Οὔτε καθῆκον οὔτε δικαίωμα ἔχει νὰ γνωμοδοτήσῃ τὸ Ἐπιτελεῖον ἐπ' αὐτῆς. Ἂς κάμωμεν τὸν σταυρόν μας καὶ ἐμπρός...»[47]. Ὁ Κωνσταντίνος ἀνένδοτος προτίμησε νὰ δεχθεῖ τὴν παραίτηση τοῦ Βενιζέλου, πρὸς μεγάλη ἱκανοποίηση τοῦ Τσάρου, τὴν ὁποία δὲν παρέλειψε νὰ ἐκφράσει στοὺς Βρετανούς[48]. Ἀπὸ δῶ καὶ ὕστερα ἀρχίζει τὸ ἑλληνικὸ ἐσωτερικὸ δράμα, τὸ ὁποῖο ἐσκίασε τὸν οὐρανὸ τῆς χώρας μέχρι ἀκόμα καὶ αὐτὴ τὴ συνδιάσκεψη εἰρήνης στὴ Λωζάνη τὸ 1922-1923, ἂν ὄχι καὶ ἀργότερα, ἕως ὅτου ἔσβησε ἡ γενιὰ τῶν πρωτεργατῶν του.

Ἡ ἀποχώρηση τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ σκηνικὸ τῶν Δαρδανελλίων δὲν ἄνοιξε τὸ δρόμο τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη. Οἱ συγκεκριμένες ἀπαιτήσεις στὴν περιοχὴ τῶν Στενῶν ποὺ ἡ Ρωσία ζητοῦσε τώρα νὰ τῆς κατακυρωθοῦν, δὲν βρῆκαν τοὺς συμμάχους της σύμφωνους. Ὑποστήριζε τὰ ἑξῆς: «Ὁποιαδήποτε λύση θὰ εἶναι προσωρινὴ καὶ πρόξενος περιπλοκῶν ἐφόσον δὲν θὰ προβλέπει νὰ συμπεριληφθοῦν στὰ ἐδάφη τῆς Ρωσικῆς αὐτοκρατορίας ἡ πόλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δυτικὴ ἀκτὴ τοῦ Βοσπόρου, τῆς Προποντίδας καὶ τῶν Δαρδανελλίων, ἀκόμα καὶ ἡ νότιος Θράκη μέχρι τὴ γραμμὴ Αἶνος-Μήδεια...». «Ἐπίσης γιὰ στρατηγικοὺς λόγους, θὰ πρέπει νὰ συμπεριληφθοῦν στὰ ὅρια τῆς Αὐτοκρατορίας τὸ τμῆμα τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς, τὸ ὁποῖο ἐκτείνεται ἀπὸ τὸν Βόσπορο ἕως τὸν ποταμὸ Σαγγάριο καὶ μέχρις ἑνὸς σημείου τῆς ἀκτῆς τοῦ Κόλπου Ἰσμίτ, τὰ νησιὰ τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ τὰ νησιὰ Ἴμβρος καὶ Τένεδος...»[49].

Ἡ ἀνταπόκριση τῆς Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας στὶς ἀπαιτήσεις αὐτὲς θὰ μετέβαλε τὴ Ρωσία σὲ μεσογειακὴ δύναμη μὲ ὑπεροχὴ στὴν Ἐγγὺς Ἀνατολή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σημασία, διάχυτος ἦταν ὁ φόβος ὅτι ἡ Ρωσία, ἔχοντας ἐξασφαλίσει ὅλα ὅσα ἐπιθυμοῦσε, θὰ ἔχανε τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὸν πόλεμο. Μιὰ μεγάλη μερίδα στὴ ρωσικὴ βουλή, τὴ «Ντούμα», ἀκολουθοῦσε αὐτὴ τὴν πολιτική. Ἐντούτοις οἱ δυσκολίες ἐκ μέρους τῆς Βρετανίας ἐξουδετερώθηκαν σχεδὸν ὅταν ἐξασφάλισε ἀνταλλάγματα, ὅπως τὴν ἐπέκταση τῆς βρετανικῆς ζώνης στὴν Περσία, ἀλλὰ κυρίως τὴν ἀνεξαρτησία τῶν περιοχῶν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας μὲ ἀραβικὸ πληθυσμό[50]. Ἔτσι ἔγινε ὁ σχεδιασμὸς τῆς πολιτικῆς ποὺ τὸ πεπρωμένο της ἦταν νὰ μεταμορφώσει ριζικὰ τὴ Μέση Ἀνατολὴ μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου.

---

47. A.Y.E./1915/A/11 (19), *Συνεδριάσεις τοῦ Στέμματος*, 19/4 Μαρτίου 1915· Κωνσταντίνος Γ. Ζαβιτζιάνος, *Αἱ Ἀναμνήσεις του ἐκ τῆς ἱστορικῆς διαφωνίας Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ὅπως τὴν ἔζησε (1914-1922)*, Ἀθήνα 1946, σσ. 48-50· Christos Theodoulou, *Greece and the Entente, August 1, 1914 - September 25, 1916*, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 112-119.

48. *The Diary of Sir John Stavridi*, ὅ.π., 12 Μαρτίου 1915.

49. Lapradelle..., Α΄, ἀρ. XLIX.

50. J.A.S. Grenville, *The Major International Treaties, 1914-1973. A History and Guide with texts*, Λονδίνο 1974, σσ. 27-29· Cassar, *ὅ.π.*, σσ. 100-101.

Ἡ ὑποχώρηση τοῦ Γκρέυ στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ Σαζόνωφ ἀναστάτωσε στὸ Παρίσι τοὺς πολιτικοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς κύκλους ποὺ εἶχαν συμφέροντα στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Αὐτὴ ἡ μεταβολὴ στὴν παραδοσιακὴ ἀντιρωσικὴ πολιτικὴ στὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴ ἔφερε τὸν Ντελκασὲ σὲ δύσκολη θέση. Ὁ Πουανκαρὲ τηροῦσε μιὰ πεισματικὴ ἀντίδραση στὶς ρωσικὲς ἀπαιτήσεις καὶ αὐτὴ παρέμενε ὡς πολιτικὴ τῆς Γαλλίας. Θὰ ἔδειχνε ὅμως «φιλικὴ διάθεση» στὶς ἐπιθυμίες τῆς Ρωσίας, ὅταν θὰ ἔφθαναν στὸ τραπέζι τῶν διαπραγματεύσεων τῆς εἰρήνης — αὐτὸ ποὺ εἶχε δηλώσει καὶ στοὺς Ἕλληνες. Διατυμπάνιζε ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὅτι ἡ Ρωσία δὲν εἶχε ἀκόμα καμιὰ συμμετοχὴ στὶς ἐπιχειρήσεις στὰ Δαρδανέλλια, καὶ δὲν λησμονοῦσε ποτὲ ὅτι οἱ Ἕλληνες προτιμοῦσαν τοὺς Τούρκους παρὰ τοὺς Ρώσους στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἔδωσε μάλιστα ἀπευθείας ἐντολὴ στὸν Παλαιολόγο στὴν Πετρούπολη —πράξη ἀντίθετη πρὸς τὴ διπλωματικὴ πρακτικὴ— νὰ μὴν προβεῖ σὲ καμιὰ ὑποχώρηση στοὺς Ρώσους μέχρι τότε[51]. Ὁ Σαζόνωφ ἀντέδρασε μὲ ἀπειλὲς καὶ ἀνταλλάγματα. Στὸ μεταξὺ ὅμως εἶχε χάσει ἕνα σημαντικὸ ὅπλο, ποὺ εἶχε ἐναντίον τῶν δύο συμμάχων του, τὸν Βίττε, ὁ ὁποῖος στὶς 13 Μαρτίου πέθανε[52]. Βρῆκε ὅμως ἄλλο ὅπλο. Ἀπείλησε ὅτι ὁ Τσάρος θὰ ἀναβίωνε τὸν Σύνδεσμο τῶν Τριῶν Αὐτοκρατόρων (Drei-Kaiserbund), ἀλλὰ ὑποσχέθηκε ὅτι ἡ Γαλλία θὰ ἔπαιρνε τὴ Συρία, τὴν Κιλικία καὶ τὴν Παλαιστίνη[53]. Ὁ Ντελκασὲ ἔδωσε τότε μιὰ σκληρὴ μάχη μέσα στὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ρωσικῶν ἀπαιτήσεων ἐναντίον ἰσχυρῶν καὶ καλὰ ὀχυρωμένων ἀντιπάλων. Δὲν ἦταν δυνατὸν γιὰ τὴ Γαλλία νὰ μὴν ἀκολουθοῦσε τὴν ἐσπευσμένη καὶ ἀξιοκατάκριτη ἀπόφαση τῆς Βρετανίας, καὶ νὰ ἄφηνε τοὺς Ρώσους νὰ στραφοῦν πρὸς τὴ Γερμανία. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνηση ὑποχώρησε ὄχι ἐξαιτίας τῶν ρωσικῶν ὑποσχέσεων ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ τὸ ρῆγμα στὶς βρετανογαλλικὲς σχέσεις[54]. Στὶς 10 Ἀπριλίου 1915, μὲ μιὰ φειδωλὴ ρηματικὴ διακοίνωση, οἱ Γάλλοι συμφώνησαν νὰ ὑποστηρίξουν τὶς ἀπαιτήσεις τῶν Ρώσων μὲ τὴν ἐπιφύλαξη ὅτι «ὁ πόλεμος θὰ εἶναι νικηφόρος καὶ [ὅτι] ἡ Γαλλία καὶ ἡ Βρετανία θὰ πραγματοποιήσουν τὰ σχέδιά τους στὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴ καὶ ἀλλαχοῦ»[55]. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο, τελικὰ οἱ δυτικὲς ναυτικὲς Δυνάμεις, ποὺ εἶχαν συρρικνώσει τὸ 1856 τὴ δύναμη τῆς Ρωσίας στὸν Εὔξεινο Πόντο, ἔδωσαν τώρα τὴ θεωρητικὴ συναίνεσή τους στὶς φιλοδοξίες τῆς Ρωσίας στὰ Στενά — μιὰ ἱκανοποίηση

---

51. Raymond Poincaré, *Au service de la France. Neuf années de Souvenirs*, 10 τόμοι, Παρίσι 1926-1933, τόμ. Στ΄, σσ. 88 καὶ 92-95.

52. Maurice Paléologue, *La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre*, τόμ. Α΄: *20 juillet 1914 - 2 juin 1915*, Παρίσι 1921, σ. 321. Ὁ Παλαιολόγος τηλεγράφησε στὸν Ντελκασὲ γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Witte ὅτι: «Un grand foyer d'intrigues s'éteint avec lui». (*Ὅ.π.*, σ. 31.)

53. Paléologue, *ὅ.π.*, σσ. 319-324.

54. Cassar, *ὅ.π.*, σσ. 102-103.

55. Grenville, *ὅ.π.*, σ. 29 (στὴν ἀγγλικὴ γλώσσα)· Lapradelle..., Α΄, ἀρ. XCIX (στὴ γαλλικὴ γλώσσα).

ποὺ δὲν εἶχε στὴν πράξη καμιὰ οὐσιαστικὴ σημασία. Ὅπως δὲν εἶχε καὶ ὁ διπλωματικὸς θρίαμβος τοῦ Σαζόνωφ. Ἡ ὑπόθεση γιὰ ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Βοσπόρου ἀπὸ τὸν ἀνοργάνωτο ρωσικὸ στόλο τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀκύρωνε στὴν πράξη τὴν πιθανότητα σημαντικῶν ἀποτελεσμάτων. Ἔτσι μὲ ἐλάχιστη προσπάθεια οἱ Ρῶσοι ἐξασφάλισαν τεράστια ἐδαφικὰ ὀφέλη. Οἱ χαμένοι ἦταν οἱ Ἀγγλογάλλοι ποὺ πλήρωσαν μὲ τὸ αἷμα τους τὸ τίμημα γιὰ τὰ ὀφέλη αὐτά. Ὁ ἀπολογισμὸς τοῦ ὁλοκαυτώματος τῶν Δαρδανελλίων δικαιώνει κατὰ ἕνα μεγάλο ποσοστὸ τὴν ἀντίθεση τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ στὸ νὰ ἐμπλακεῖ ἡ Ἑλλάδα σὲ μιὰ ἐπιχείρηση ἤδη πολὺ δύσκολη ἀλλὰ καὶ ἀνοργάνωτη.

Ἡ μυστικὴ «Συμφωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως» προκάλεσε μεγάλη κατακραυγή, ὅταν οἱ Μπολσεβίκοι τὴν δημοσίευσαν τὸ 1918. «Οἱ Σύμμαχοι», ἔλεγαν, «ἐπεδίωκαν ἐγωιστικοὺς ἰμπεριαλιστικοὺς σκοποὺς κάτω ἀπὸ ἕνα προστατευτικὸ πέπλο ἠθικῶν ἀξιῶν». Ἐντούτοις, ἡ κατάσταση τὸ 1915 δὲν ἦταν καθόλου ἁπλή. Ἡ συμφωνία ἦταν τὸ ἀναπόφευκτο συνακόλουθο τῆς βρετανικῆς ἐκστρατείας στὰ Δαρδανέλλια[56]. Ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ διαλυθοῦν οἱ ὑπόνοιες τῆς Ρωσίας ὅτι ἡ Βρετανία ἑτοιμαζόταν νὰ καταλάβει τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ νὰ ἐγκαταστήσει ἐκεῖ φρουροὺς τοὺς Ἕλληνες ὑποστηριζόμενους ἀπὸ τὴν πλούσια καὶ δραστήρια ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Βασιλεύουσας. Ἡ πιὸ σοβαρὴ ὑπονοιά της ἦταν ὅτι ἡ Βρετανία καὶ ἡ Γαλλία θὰ εἶχαν κατορθώσει, μὲ τὴ βοήθεια τῆς Ρωσίας, νὰ κερδίσουν τὸν πόλεμο, καὶ ἡ Ρωσία τελικὰ δὲν θὰ ἔπαιρνε τὴν Κωνσταντινούπολη στὸ τραπέζι τῆς εἰρήνης. Ἀκόμα καὶ χωρὶς τὴν ἐκστρατεία κάτι ἔπρεπε νὰ γίνει γιὰ νὰ ἀναπτερωθεῖ ἡ αὐτοπεποίθηση τῶν Ρώσων μετὰ τὴν καταστροφική τους ἥττα στὸ Τάννενμπεργκ, τὸν Αὔγουστο τοῦ 1914. Φυσικά, θὰ ἱκανοποιοῦσε πολὺ πιὸ ἀποτελεσματικὰ τοὺς Ρώσους, ἂν οἱ δυτικοὶ Σύμμαχοι μποροῦσαν νὰ συντρίψουν τὶς γερμανικὲς στρατιὲς στὴ βόρεια Γαλλία ἢ ἂν ἔστελναν σημαντικὸ στρατιωτικὸ ὑλικὸ στὴ Ρωσία. Καὶ τὰ δύο ἦταν πέρα ἀπὸ τὶς δυνάμεις τους. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς δὲν μποροῦσε νὰ μετακινήσει τοὺς Γερμανούς. Ἡ Βρετανία καὶ ἡ Γαλλία δὲν εἶχαν ἀρκετὰ πολεμοφόδια γιὰ τὸν ἑαυτό τους, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ἄν τὰ διέθεταν, τοὺς ἦταν ἀδύνατον νὰ τὰ στείλουν στὴ Ρωσία. Τὰ Στενὰ οἱ Τοῦρκοι τὰ εἶχαν κλείσει. Ἡ διπλωματία ἔπρεπε νὰ ἐξισορροπήσει ὅλες αὐτὲς τὶς ἀδυναμίες τους μὲ μιὰ συμφωνία. Ἄλλωστε μιὰ ὑπόσχεση γιὰ τὸ μέλλον ἦταν ἕνα τρέχον νόμισμα· μὲ τὸ ὁποῖον πλήρωναν, καὶ ἡ ρομαντικὴ φαντασία ἕνας κακὸς σύμβουλος.

Ἡ ὑπόσχεση τῆς παραχώρησης τῶν Στενῶν στὴ Ρωσία —τὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες δὲν πληροφορήθηκαν— ἐμπόδισε τὶς δυτικὲς Δυνάμεις νὰ προχω-

---

56. Ἡ ἐκστρατεία τῶν Δαρδανελλίων ἀπέτυχε τὸ 1916 καὶ ὁ ἀπολογισμὸς σὲ ἀπώλειες βρετανικοῦ κυρίως ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ ἀποτελεῖ γεγονὸς ποὺ οἱ Βρετανοὶ ἀκόμα δὲν μποροῦν νὰ ξεχάσουν. Βλ. γιὰ τὶς λεπτομέρειες B. H. Liddell Hart, *History of the First World War*, Λονδίνο 1970 (Pan Books), σσ. 157-182.

ρήσουν σὲ εἰρήνη μὲ τὴν Τουρκία τὸ 1915, ἀλλὰ κράτησε τὴ Ρωσία στὸν πόλεμο. Πρὶν τελειώσει τὸ ἔτος οἱ Γερμανοὶ πρόσφεραν τὴν Κωνσταντινούπολη στοὺς Ρώσους, μὲ ἀντάλλαγμα τὴ σύναψη χωριστῆς συνθήκης εἰρήνης. Ὁ Νικόλαος Β΄ καὶ ὁ Σαζόνωφ ἀντιλήφθηκαν ὅτι ἡ κατοχὴ τῶν Στενῶν θὰ ἦταν μᾶλλον προσωρινή, ἐφόσον ἡ Γερμανία δὲν εἶχε ἡττηθεῖ, καὶ ἀπέρριψαν τὴν προσφορά. Στὴν πραγματικότητα ὁ πιὸ σωστὸς ἀπολογισμὸς γιὰ τὴ δραματικὴ αὐτὴ ὑποχώρηση τῆς Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας μπρὸς στὸ ὄνειρο τῆς Ρωσίας τὸ 1915, συνομολογώντας τὴ «Συμφωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ἦταν ὅτι, ἂν ἡ Ρωσία παρέμενε στὸ συνασπισμὸ μέχρι τέλους, θὰ προκαλοῦσε νέο παγκόσμιο πόλεμο. Καὶ τοῦτο διότι κανένας ἀπὸ τοὺς συμμάχους της δὲν θὰ δεχόταν τὴν ἐφαρμογή της. Παρόλο ὅμως ὅτι ἡ Συμφωνία τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἦταν πιὰ ἀπαραίτητο ἐργαλεῖο γιὰ τὴ Συνδιάσκεψη τῆς Εἰρήνης τὸ 1919, διατήρησε ὡστόσο κάποια ἐπιρροή. Προκάλεσε στὸ ὑποσυνείδητο τῶν δημιουργῶν τῆς τελικῆς πράξης τοῦ πολέμου ἀβεβαιότητα ὡς πρὸς τὸ τί θὰ ἔπρεπε νὰ πράξουν γιὰ τὰ Στενὰ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ ταλαντεύονταν[57]: θὰ τὴν ἄφηναν στοὺς Ἕλληνες, θὰ τὴν διεθνοποιοῦσαν, ἢ θὰ τὴν ἄφηναν στὸ Σουλτάνο;

Ἡ ἀνακωχὴ ὅμως τῶν Μουδανιῶν στὶς 11 Ὀκτωβρίου 1922, ποὺ ἔκλεισε τὸν Μικρασιατικὸ Πόλεμο, ἔδωσε στὸν Μουσταφὰ Κεμὰλ τὸ δικαίωμα νὰ πάρει στὰ χέρια του τὴ διοίκηση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφοῦ κατέλυσε τὸ καθεστὼς τῶν Σουλτάνων. Δὲν πῆρε ὅμως στὰ χέρια του καὶ τὴ διοίκηση τῶν Στενῶν, τὴν ὁποία κράτησαν γιὰ τὸν ἑαυτό τους οἱ δύο σύμμαχοι[58]. Πάντως, ἡ παρουσία τῆς Ρωσίας στὴν περιοχή, ποὺ ἐπιβλήθηκε ὑπὸ τὸ βάρος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Μεγάλου Πολέμου, δὲν ἦταν ποτὲ πιὰ τόσο αἰσθητὴ καὶ δὲν διαδραμάτισε πάλι πρωταρχικὸ ρόλο ὅπως τὸ 1915. Ἀλλὰ καὶ ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων στὴν ἴδια αὐτὴ περιοχὴ δὲν εἶχε γίνει οὔτε ἔγινε ποτὲ τόσο αἰσθητὴ στὴ σύγχρονη ἱστορία τῆς Εὐρώπης.

---

57. N. Petsalis-Diomidis, *Greece at the Paris Peace Conference (1919)*, Θεσσαλονίκη 1978, Ἵδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἀρ. 175, βλ. τὸ λῆμμα «Constantinople»· Νικ. Πετσάλης-Διομήδης, «1919: Τὴ Σμύρνη ἢ τὴν Πόλη; Μιὰ ἐναλλακτικὴ λύση ποὺ ὁ Βενιζέλος ἀπέρριψε μᾶλλον βεβιασμένα», *Μελετήματα γύρω ἀπὸ τὸν Βενιζέλο καὶ τὴν Ἐποχή του*, ἐπιμ. Θάνου Βερέμη καὶ Ὀδυσσέα Δημητρακόπουλου, Ἀθήνα 1980, σσ. 101-118.

58. Dontas, *Greece and Turkey...*, ὅ.π., σσ. 45-78.